

CHROMATICKÉ POMENOVANIA S BIELOU A ČIERNOU FARBOU V ŠPANIELČINE A TALIANČINE NA POZADÍ SLOVENČINY

Vysoká škola evropských a regionálních studií, z.ú.

České Budejovice

2021

**CHROMATICKÉ POMENOVANIA
S BIELOU A ČIERNOU FARBOU V
ŠPANIELČINE A TALIANČINE NA
POZADÍ SLOVENČINY**

Mária Spišiaková

Nina Mocková

Elena Smoleňová

Vědecká redakce VŠERS:

doc. JUDr. PhDr. Jiří BÍLÝ, CSc.; doc. Ing. Jiří DUŠEK, Ph.D. (předseda); RNDr. Růžena FEREBAUEROVÁ; PhDr. Jan GREGOR, Ph.D.; doc. Ing. Marie HESKOVÁ, CSc.; PaedDr. Vladimír KŘÍŽ; doc. Ing. Oldřich PEKÁREK, CSc.; doc. Ing. Ladislav SKOŘEPA, Ph.D.; doc. JUDr. Roman SVATOŠ, Ph.D.

Název: **CHROMATICKÉ POMENOVANIA S BIELOU A ČIERNOU FARBOU
V ŠPANIELČINE A TALIANČINE NA POZADÍ SLOVENČINY**

Autoři: Mária Spišiaková

Nina Mocková

Elena Smoleňová

Recenzenti: Mgr. Diana Patricia Varela Cano, PhD.

doc. PhDr. Roman Sehnal, PhD.

Vydavatel: Vysoká škola evropských a regionálních studií, z. ú.

Žižkova tř. 6, 370 01 České Budějovice, www.vasers.cz

Publikácia je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA/Chromatizmus a jeho konotácie v kontexte slovanských a románskych jazykov 1/0107/18

ISBN 978-80-7556-088-9

Obsah

Predslov	6
Úvod	8
1 Ciele, metódy, hypotézy	12
2 Španielsky, taliansky a slovenský jazyk	15
3 Chromatické pomenovania	17
4 Španielske lexikálne jednotky a ich ekvivalenty v slovenčine	19
4.1 Chromatizmus biely	19
4.2 Chromatizmus čierny	23
4.3 Sémantická analýza	29
5 Talianske lexikálne jednotky a ich ekvivalenty v slovenčine	39
5.1 Chromatizmus biely	39
5.2 Chromatizmus čierny	43
5.3 Sémantická analýza	49
6 Ekvivalentné španielske a talianske pomenovania	60
6.1 Chromatizmy spoločné pre slovenčinu, španielčinu a taliančinu	60
6.2 Chromatizmy spoločné pre španielčinu a taliančinu	61
7 Odvođené pomenovania	64
Záver	68

Zoznam grafov a tabuliek

Graf č. 1 Španielsko-slovenské ekvivalenty bielej farby	28
Graf č. 2 Španielsko-slovenské ekvivalenty čiernej farby	29
Graf č. 3 Asociatívne polia – španielčina	33
Graf č. 4 Distribúcia farieb podľa asociatívnych polí – španielčina	34
Graf č. 5 Asociatívne polia – slovenčina	35
Graf č. 6 Distribúcia farieb podľa asociatívnych polí – slovenčina	36
Graf č. 7 Taliansko-slovenské ekvivalenty bielej farby	48
Graf č. 8 Taliansko-španielske ekvivalenty čiernej farby	49
Graf č. 9 Asociatívne polia – taliančina	58
Graf č. 10 Distribúcia farieb podľa asociatívnych polí	59
Graf č. 11 Odvodené slová v španielčine, taliančine a slovenčine	67
Tab. 1 Asociatívne polia podľa jazykov	68
Tab. 2 Spoločné pomenovania pre slovenčinu a taliančinu	73

Predslov

Štúdium a ovládanie jazyka v súčasnosti zahŕňa nielen ovládanie a poznanie jazyka na gramatickej a lexikálnej rovine, ale aj ovládanie a poznanie kultúry, histórie, tradícií daného jazyka. Jazyk je zložitý organizmus, ktorý odráža naše videnie sveta a sprostredkúva nám jeho poznanie. Farby sú jedným z komponentov v jazyku, ktoré vyjadrujú naše skutočné videnie reality vo farbách, no okrem toho slúžia ako stavebný prvok pre rôzne iné pomenovania, či už v priamom, prenesenom alebo symbolickom význame.

Predstavovaná publikácia je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA/*Chromatizmus a jeho konotácie v kontexte slovanských a románskych jazykov 1/0107/18* a predstavuje jeden z jej čiastkových výstupov. Zaoberá sa výskytom, používaním, významom, konotáciami, spoločnými a rozdielnymi znakmi v pomenovaniach s chromatickými komponentmi bielej a čiernej farby (základné a najviac používané chromatizmy). Na základe skúmania lexikálnych jednotiek s chromatickým prvkom v ich štruktúre môžeme dospieť k určitým rozdielnym a spoločným vlastnostiam a črtám medzi jazykmi ako takými a príčinám týchto rozdielných ale aj spoločných znakov.

Kniha je rozdelená do 7 kapitol a zaoberá sa analýzou všetkých pomenovacích jednotiek s komponentom bielej a čiernej farby v troch jazykoch: španielčine, taliančine a slovenčine. Skúmajú sa rovnaké a čiastočné ekvivalenty, nepreložitelné konštrukcie – kulturémy, v dvoch románskych a typologicky rovnakých jazykoch na pozadí slovenčiny, geneticky aj typologicky odlišnej. Porovnávajú sa lexikálne jednotky spoločné a rozdielne pre španielčinu a slovenčinu a taliančinu a slovenčinu.

Publikácia sa začína úvodom a stanovením cieľov, hypotéz a vymedzením výskumných metód. V teoretickej časti o jazyku približuje v komparatívnej rovine skúmané jazyky – španielčinu, taliančinu a slovenčinu z viacerých lingvistických hľadísk. Posledná teoretická kapitola je venovaná farbám, ich histórii, používaniu, symbolike a pod. Publikácia pokračuje empirickou časťou, ktorá je rozdelená do troch celkov. Štvrtá kapitola sa zaoberá sémantickou analýzou španielčiny v porovnaní so slovenčinou, analogicky piata kapitola je sémantická analýza taliančiny a slovenčiny. Šiesta kapitola nadväzuje na výsledky sémantických analýz a pojednáva o ekvivalentoch medzi všetkými troma skúmanými jazykmi na jednej strane a len medzi románskymi jazykmi na druhej strane. Posledná, siedma kapitola, analyzuje odvodené slová od farebných komponentov čiernej a bielej vo všetkých troch jazykoch. Publikácia končí finálnou analýzou, komparáciou a prezentovaním výsledkov a záverov.

Náš výskum je založený na teoretických východiskách slovenských aj zahraničných lingvistov, akými sú Dolník, Orgoňová, Dulebová, Kvapil, Uličná, Sehnalová, Sehnal, Taraba, Casadei, Dietrich, Hoinkes, Roviro, Warnecke, Scuza, Seco, Andrés, Ramos. Pokiaľ nám je známe, podobné výskumy v takomto rozsahu na Slovensku neboli doposiaľ zrealizované.

Vychádzajúc z našej vedeckej a pedagogickej praxe sme považovali za potrebné zhromaždiť a prezentovať čiastkové výsledky väčšieho výskumu tak študentom slovenského, španielskeho či talianskeho jazyka ako i odborníkom, lingvistom, prekladateľom či vedeckej obci. Dúfame, že publikácia poslúži všetkým menovaným a stane sa východiskom pre ďalšie skúmanie v danej oblasti.

Autorky

Úvod

Jednotlivé národy sa od seba odlišujú na základe mnohých faktorov, akými sú historické udalosti, vývoj národa, geograficko-klimatické pomery, náboženstvo, kultúra, tradície a pod. S tým úzko súvisí aj jazyk, keďže jazyk, človek (v rámci spoločnosti) a kultúra sú od nepamäti úzko späté činitele, ktoré na seba navzájom pôsobia, ovplyvňujú sa a sú na sebe závislé. Jazyk sa zrodil v ľudskej spoločnosti na základe kultúrnej potencie človeka myšlienkovu spracovávať prírodu a svet okolo seba a následne slúžil ako dorozumievací nástroj na ďalší rozvoj kultúry a civilizácie. To znamená, že „vytvorenie jazyka bolo prejavom kultúrnosti človeka“ (*Sociální a kulturní antropologie*, 2000, s. 29-30). Možno teda tvrdiť, že jazyk je spoločensko-kultúrny fenomén.

S vývojom a napredovaním človeka v rámci spoločnosti sa vyvíjali aj jeho komunikačné potreby a tie „motivovali kultúrnu komunikáciu, ktorá si vyžadovala kultúrny jazyk“ (Dolník, 2002, s. 22). Jazyk teda možno definovať ako kultúrny fenomén, ktorý je produktom štandardizácií. To znamená, že v danom jazykovom spoločenstve sa interpretácie sveta reprodukované v komunikácii štandardizovali a akumulovali sa v jazyku ako v tzv. komunikačnom konštrukte (Dolník, 2002, s. 22). Uvedené môžeme interpretovať tým, že ak dobre ovládame jazyk jedného národa, jedného kultúrneho spoločenstva, ovládame, t. j. osvojili sme si zároveň aj kultúru spoločnosti daného jazyka. „Preto by sa v súčasnej ére globalizácie štúdium jazyka nemalo limitovať len na lingvistické vedomosti, ale v rámci interkulturality by malo zahŕňať aj štúdium kultúrnych fenoménov cieľového jazyka“ (Castro Yagüe, 2003, s. 28). „Takáto tendencia narastajúcej globalizácie má za následok zvyšovanie záujmu o problematiku kultúrnej identity národov, s čím súvisí vzájomné pôsobenie a ovplyvňovanie kultúr“ (Dulebová, 2012, s. 1).

V daných súvislostiach medzi jazykom a kultúrou človeka malo formovanie jazyka vplyv aj na budovanie etnického povedomia používateľov daného jazyka. Ako uvádza Dolník na príklade slovenčiny: „Vedomie slovenskej identity je založené na slovenskej kultúrnej pamäti. Nosnou zložkou tejto pamäti sú jazykové štandardizácie“ (Dolník, 2006a, s. 31). Vzťah medzi kultúrou a etnikom v kontexte slovenského jazyka je aplikovateľný na všetky jazyky. To znamená, že to isté by sa dalo povedať v našom prípade o španielskom alebo talianskom jazyku, a teda by sme rovnako mohli hovoriť o kultúrnej pamäti španielskeho či talianskeho národa.

Medzi ľudským bytím a farbami jestvuje veľmi úzka spätosť. Svet okolo nás, ktorý vnímame je polychromatický a medzi jednotlivými farbami dochádza k neustálej interakcii.

Pre život človeka sú samozrejmosťou a zároveň niečím nepostrádateľným. Farby sú perceptuálny fenomén, ktorý významne ovplyvňuje život človeka, často bez toho, aby si túto skutočnosť uvedomoval. Vnímanie farby determinuje emocionálnu reakciu na prostredie a veci a závisí od nich aj celkové rozpoloženie človeka. Farby, tak ako iné estetické aspekty nášho okolia, akými sú zvuk, vôňa a tvary, majú veľký účinok na ľudské emócie, ktoré pôsobia na našu náladu.

Problematikou vnímania farieb sa zaoberalo ľudstvo už od svojho počiatku. Je prirodzené, že ľudia zvykli prikladať farbám význam na základe skúseností a podobností s pozorovanými javmi a vecami. Farby sú neodmysliteľnou súčasťou prírody, a preto sa stali aj predmetom vedeckého bádania. Už v 17. storočí anglický fyzik a matematik Issac Newton na základe pokusu so skleneným hranolom dokázal, že svetlo, ktoré sa javí ako biele, je v skutočnosti syntézou viacerých farieb. Z jeho výskumu vyplynulo, že predmet, ktorý odráža všetky farebné vlny je biely. Naopak, čierny predmet väčšinu svetla pohltí (Scuza, 2018).

Skutočnosť, že naše vnímanie farieb je determinované biologicky, je všeobecne akceptovaná, no podstatne dôležitejšie je to, že vnímanie farieb je aj kultúrne (Démuth, 2005).

Každú situáciu v živote človeka a spoločnosti charakterizuje určitý chromatický symbol, či už ide o oblasť poznania, kultúry, politicko-ekonomického alebo náboženského života. Farby sú esenciou života a v každej kultúre vyvolávajú rôzne asociácie a sú viazané so širokou škálou emócií. Ich vnímanie odzrkadľuje mentalitu jednotlivých národov a má výpovednú hodnotu o ich histórii, kultúre a filozofii. Vyznávanie rôznych filozofií a náboženstiev sa do značnej miery podieľalo na formovaní farebnej symboliky, čo spôsobilo, že napr. medzi európskou kultúrou a kultúrami Ďalekého východu existuje zásadný rozdiel v tom, ako sa jednotlivé farby asociujú s rôznymi javmi. Jednotlivé národy, kultúry a jazyky sa od seba odlišujú v závislosti od viacerých faktorov, ktoré spôsobujú, že rôzne kultúrne spoločenstvá vnímajú rôzne skutočnosti odlišne. S týmto faktom súvisí aj vnímanie farieb. Znamená to, že nie všetky kultúry vnímajú rovnako tie isté farby a vyjadrujú nimi tie isté skutočnosti. Tak napríklad, zatiaľ čo v európskych a západných kultúrach je čierna farbou smútku, vo východných krajinách ako India, Čína či Japonsko vyjadrujú smútok bielou. V Európe čierna farba vyvoláva negatívne asociácie a je symbolom smútku, pesimizmu, amorálneho správania a nečistoty, avšak v Ázii symbolizuje múdrosť. Nevinnosť sa v Indii vyjadruje červenou farbou, zatiaľ čo v našich kultúrach je červená symbolom vášne alebo boja a v južnej a západnej Afrike farbou smútku. V Egypte je smútočnou farbou žltá, ale v stredoveku žltou farbou v Európe označovali zločincov, zlo a klamstvo. Na Slovensku má žltá farba tiež

negatívny význam, vyjadruje žiarlivosť. Zelená farba je farba prírody a vo väčšine kultúrnych spoločenstiev vyjadruje nádej, povzbudenie, mladosť. Modrá predstavuje istotu, preto je mnohokrát farbou policajtov, požiarnikov alebo medzinárodných organizácií (UNESCO, OSN), ale v Iráne je farbou smútku. Obdobným spôsobom môžeme povedať, že prakticky pri každej farbe by sme našli odlišnosti v jej použití v jazyku v závislosti od konkrétnych kultúrnych spoločenstiev používateľov daného jazyka. Odlišné vnímanie a postoje príslušníkov rôznych národností k jednotlivým kolorom má prirodzene vplyv na lexikálny fond ich jazykov.

Základy moderného výskumu farebnej chromatickej terminológie položili Berlin a Kay, ktorí vypracovali schému jedenástich základných farieb, ktoré sú prítomné v jazykoch všetkých národov. Osobitné postavenie majú chromatické protipóly biela a čierna, pretože sú obsiahnuté v každom jazyku. Ich špecifický charakter bol častým predmetom polemík zo strany odborníkov. Obidve farby sú považované za achromatické a podľa mnohých zdrojov ide o tzv. nefarby (Petrilli, 2007). Vďaka ich osobitnému charakteru sa stávajú súčasťou početnej skupiny lexikalizovaných spojení, frazém, porovnaní, či prísloví a porekadiel a ich počet neustále narastá spolu so vznikom nových javov a skutočností.

Prítomnosť farieb a farebnosti môžeme pozorovať aj v literárnych dielach, kde sú farby jedným z prostriedkov nazerania na objektívnu realitu. „Farba a jej možnosti aktívne sa podieľať na kreovaní „fiktívneho“ obrazu sveta provokovala ľudí od prapočiatku, keď v pravekých jaskyniach „objavili“ priestor (plochu steny) a materiál (prírodné farebné pigmenty) na zachytenie informácie, ku ktorej impulz na vytvorenie ešte stále nie je dostatočne ozrejmeneý. Farebnosť je jednou z dominantných črt výtvarného umeleckého diela, ale keďže schopnosť vizuálneho vnímania je daná takmer všetkým ľuďom, neobmedzuje sa len na explicitný priestor výtvarného média, rovnakú výpovednú silu môže dosiahnuť aj v priestore slovesného umeleckého diela” (Čurlíková, 2015, str. 12). Jedným zo slovenských autorov, ktorí používali farby na vyjadrenie reality je Jozef Cíger Hronský, v ktorého dielach hnedá je farba blata a hrudy a žltá je farbou dozretého klasu, čím podľa Čurlíkovej vyjadruje šťastie, energiu, božskosť (darov prírody). Červená sa objavuje v motíve krvi “Anče Ondrušky ako živočíšnej životaschopnosti a aj v obraze mužov vracajúcich sa z prác v zahraničí. (...) Biela farba je tu naďalej v kontraste s tmavými odtieňmi hnedej, resp. čiernej farby. Vidíme tu teda opozíciu svetlé – tmavé. „Či je to nie tá čierna smrť...? Ticho stáli, húpali, hodnú chvíľu trpeli, pokým ktosi vyriekol: Akí sme múdri! Čiernu smrť spomíname a náš farárko je biely!” (Čurlíková, 2015, str. 14).

Podľa Azriela Bibliowicza v *Donovi Quijotovi* prevláda zelená farba už od začiatku diela. Federico García Lorca napísal báseň *Verde, que te quiero verde* (*Zelené, chcem ťa zelené*). Vieme, že modrá farba bola symbolom a výrazovým prostriedkom všetkých modernistov tak maliarov ako aj spisovateľov a básnikov. Jedna z najznámejších zbierok od Rubéna Daríu sa volá *Azul* (*Modrý*). Okrem toho napísal básne *El pájaro azul* (*Modrý vták*) alebo *Palomas blancas y garzas morenas* (*Biele holubice a čierne volavky*). Nemôžeme nespomenúť román od Stendhala *Červený a čierny* alebo klasiku kinematografie *Čierny tulipán*, či Kusturicov film *Biela mačka čierny kocúr*.

Najaktuálnejším príkladom používania farieb ako symbolov alebo označenia niečoho je pandemická situácia spôsobená výskytom ochorenia COVID 19, kedy viaceré krajín používa farebný semafor (zelená, oranžová, červená) na označenia zón, oblastí, krajín: s vysokým výskytom – červená zóna, zvýšeným výskytom – oranžová a bezpečná zóna – zelená. Koncom roka 2020 a začiatkom 2021 sa semafor rozšíril aj o čiernu – najnebezpečnejšiu zónu.

Farby sú súčasťou kultúry, umenia a jazyka na celom svete. Je samozrejmé, že názvy farieb majú rôzne konotácie v rôznych jazykoch a kultúrach, a tiež, že farby sú súčasťou rôznych pomenovaní, frazeologických zvrátov, ustálených spojení, prísloví a porekadiel. V našej publikácii analyzujeme a porovnávame, čo vyjadrujú biela a čierna farba, ako sa používajú a aké majú konotácie v slovenskom, španielskom a talianskom jazyku.

1 Ciele, metódy, hypotézy

Cieľom výskumu je analyzovať lexikálne jednotky s prvkom bielej a čiernej farby v súčasnom španielskom a talianskom jazyku v kontrastívno-komparatívnej rovine so slovenčinou, a to predovšetkým zo sémantického hľadiska, so zameraním na denotatívny a konotatívny význam skúmaných lexikálnych jednotiek a ich použitie v španielskom, talianskom a slovenskom kultúrnom spoločenstve. Všímame si lexikálne jednotky s prvkom bielej a čiernej farby od monomorfematických lexém (*el/la blanco/a, el/la negro/a, il/la bianco, il/la nero*), dvojslovných kolokácií, frazeologických výrazov až po celovetné konštrukcie vo forme prísloví, porekadiel a pod. Z nášho výskumu sme vynechali výrazy, ktoré sa v súčasnej španielčine a taliančine už nepoužívajú, t. j. zastaralé výrazy či archaizmy, hoci ich uvádzajú konzultované lexikografické zdroje. Tiež sme vylúčili zoologické a botanické názvy, pretože ide o odborné termíny a názvoslovie, ktoré sa bežne v jazyku nepoužíva. Je nutné poznamenať, že v prípade španielskych výrazov sme sa sústredili iba na výrazy používané v európskej španielčine (v Španielsku) a nie v iných hispanoamerických krajinách, pretože pri variantoch americkej španielčiny hovoríme zároveň o ďalších kultúrach, odlišných od európskej kultúry v Španielsku. Ako sme uviedli vyššie, jazyk a kultúra sú podľa Dolníka úzko späté s etnikom, takže aj vnímanie farieb a ich následné používanie v jazyku je odlišné vo variantoch americkej španielčiny. Výrazy ako *tiene nariz de chile verde – má nos ako zelené čili, plátano maduro no vuelve a verde – starý sa mladým nestane* sa používajú len v Latinskej Amerike, v tomto prípade konkrétne v Mexiku a vidíme, že úzko súvisia s plodinami, ktoré sa tam pestujú (čili, banán).

Použitá metóda je rešeršovanie skúmaných lexikálnych jednotiek v oboch jazykoch v elektronickom korpuse a printových slovníkoch, pomocou ktorých sme vyexcerpovali relevantné lexikálne jednotky pre náš súčasný výskum. Dané lexikálne jednotky sme podrobili sémantickej analýze a zároveň sme ich významy kontrastovali so slovenčinou. Využitie metód analýzy a následnej syntézy nám umožnilo vyvodit' zistenia a závery z našej štúdie.

Španielske výrazy obsahujúce bielu a čiernu farbu boli získané excerpciou z elektronickej verzie *Slovníka súčasného španielskeho jazyka Španielskej kráľovskej akadémie (Diccionario de la lengua española de la Real Academia Española)* z roku 2014 a *Frazeologického slovníka súčasnej španielčiny (Diccionario fraseológico documentado del español actual)* od kolektívu autorov Seco, Andrés, Ramos z roku 2004.

Pri vyhľadávaní talianskych lexikálnych jednotiek a ich komparácii sme využili materiály z dostupných výkladových a frazeologických slovníkov oboch porovnávaných jazykov, v klasickej printovej aj elektronickej forme a z národných korpusov slovenského a talianskeho jazyka. Z lexikografických diel sme najčastejšie čerpali zo slovníka *Treccani*, ktorý predstavuje v Taliansku najväčší elektronický výkladový slovník talianskeho jazyka a existuje aj v klasickej printovej podobe, ktorá sa pravidelne aktualizuje. Ako podklad nám pri porovnávaní poslúžili aj rôzne printové médiá, z ktorých sme čerpali hlavne terminologické spojenia. Na objasnenie pôvodu niektorých frazeologických jednotiek sme využili etymologický slovník talianskeho jazyka.

Zo slovenských zdrojov sme použili webový korpus Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra, elektronickú verziu *Krátkeho slovníka slovenského jazyka*, *Slovenské príslovia a porekadlá* od A. P. Záturského v elektronickej verzii, *Synonymický slovník slovenčiny* a vyhľadávač Google v slovenskom jazyku.

K španielskym a talianskym výrazom sme následne zisťovali ekvivalenty, aké im zodpovedajú v slovenčine. Podľa miery ekvivalentnosti sme španielske a talianske výrazy rozdelili do troch základných skupín: do prvej skupiny sme zaradili výrazy, ktoré sa do slovenčiny dajú preložiť doslovne, prípadne na takmer rovnakej báze, t. j. tie výrazy, ktoré majú zhodnú štruktúru, rovnaké komponentné obsadenie a obraznosť. Úplná ekvivalencia predstavuje doslovnú paralelu lexikálnych jednotiek východiskového a cieľového jazyka (napr. *azúcar blanco* – *biely cukor*, *čierny čaj* – *tè nero*, *biele víno* – *vino bianco*, a pod.). Do druhej skupiny sme zaradili výrazy s čiastočným ekvivalentom, t. j. pomenovania, ktoré sa v slovenčine tiež nachádzajú, teda sa dajú zo španielčiny/taliančiny preložiť, ale buď pomocou inej ako bielej alebo čiernej farby, alebo sa prekladajú iným slovom či konštrukciou, ale v konečnom dôsledku nejaký ekvivalent v slovenčine existuje (napr. *pescado blanco/pesce bianco* – *ryby s chudým mäsom*). Napokon, do tretej skupiny sme zaradili španielske alebo talianske výrazy označujúce predmety objektívnej reality, ktoré sa v slovenskom jazyku nevyskytujú, a teda sa dajú preložiť len približne, opisne. Vytvorili sme aj štvrtú skupinu, kam sme zaradili slovenské výrazy, ktoré nemajú ekvivalenty v španielčine a taliančine. Vo väčšine prípadov z tretej a štvrtej skupiny išlo o kulturémy, čiže „parametre kultúrnej identity určitého etnika, ktorých ukazovateľmi sú prototypické (celonárodne dominantné symboly či znaky a morálne hodnoty každodenného života“ (Orgoňová, 2009, s. 385). Alebo podľa definície Kvapila: „Jazykové znaky s významnou kultúrnou informáciou využívajúce sa na označenie rôznych artefaktov, čiže konkrétnych objektov kultúrneho významu, javov, udalostí

a pod.“ (Kvapil, 2015, s. 42). Španielske, talianske a slovenské výrazy sme porovnávali samostatne pre bielu a čiernu farbu.

Súčasťou výskumu je aj sémantická analýza, v rámci ktorej sme si kládli otázku, s akými významami sa najčastejšie spájajú chromaticizmy biely a čierny v lexikálnych spojeniach oboch porovnávaných jazykov. Na základe zistených významov sme jednotlivé lexikálne jednotky zaradili do najfrekvencovanejších skupín.

Na záver sme v grafoch zobrazili frekvenciu výskytu skúmaných farieb v španielskom a talianskom jazyku, počty rovnakých ekvivalentov medzi španielčinou/taliančinou a slovenčinou ako aj medzi španielčinou a taliančinou a najpočetnejšie asociatívne polia.

2 Španielsky, taliansky a slovenský jazyk

Španielčina, taliančina a slovenčina sú tri rôzne jazyky kodifikované a používané v troch rôznych krajinách. Hoci všetky tri sa vyvinuli z jedného indoeurópskeho prajazyka, v súčasnosti už má slovenčina málo podobností so španielčinou alebo taliančinou. Jazyky môžeme charakterizovať podľa ich pôvodu – genetická klasifikácia, gramatiky – typologická klasifikácia a výskytu – areálna klasifikácia.

„Vo vývine jazykov pozorujeme dve línie: divergenciu a konvergenciu. Divergentný vývin viedol k tomu, že jazyky so spoločnou genézou sa viac alebo menej výrazne diferencovali, pretože príslušné etniká sa od seba vzdialili. Opačná línia – konvergencia – smeruje k tomu, že na základe areálneho susedstva etník príslušné geneticky nepríbuzné jazyky sa vzájomne ovplyvňujú, nadobúdajú spoločné črty, štruktúrne sa zblížujú. Nadobudnuté zhodné črty sa môžu dotýkať hláskového zloženia slov a tvarov, ich sémantiky aj vzťahov v systéme. Jazyky, ktoré sú zasiahnuté istým konvergentným vývinom, tvoria jazykové zväzy“ (Dolník, 2010, s. 83). Španielčina spolu s taliančinou patria do stredozemského jazykového zväzu a slovenčina do stredoeurópskeho.

Z hľadiska genetickej klasifikácie jazykov patria španielčina, taliančina aj slovenčina do indoeurópskej jazykovej rodiny, ktorej pôvod siaha do indoeurópskeho prajazyka. Španielčina a taliančina sú zo skupiny kentumových indoeurópskych jazykov a slovenčina zo skupiny satemových jazykov. Slovenčina s češtinou, lužickou srbčinou, poľštinou a s vymretými jazykmi polabčinou a severnou slovinčinou tvoria západoslovanskú vetvu slovanských jazykov. Španielčina predstavuje jeden zo záporománskych jazykov spolu s francúzštinou, provensálčinou, rétorománčinou, sardínčinou, katalánčinou a portugalčinou. Taliančina patrí k východorománskym jazykom.

Z typologického hľadiska je slovenčina syntetickým flektívnym jazykom. Pri skloňovaní a časovaní v ňom prevládajú syntetické gramatické tvary, t. j. také, v ktorých lexikálna a gramatická časť tvoria jeden celistvý fonetický celok. Taliančina a španielčina sú analytické jazyky, to znamená, že lexikálny a gramatický význam sa často vyjadruje rôznymi morfémi netvoriacimi jeden celok. Neplatí to však vždy (napr. pri časovaní španielskych a talianskych slovík).

Predpokladáme, že príslušnosť jazykov k určitému zväzu, typu alebo jazykovej rodine bude ovplyvňovať aj chromatické pomenovania v troch analyzovaných jazykoch. V španielčine sa môže vyskytnúť viac výpožičiek z francúzskeho alebo talianskeho jazyka pod vplyvom geografickej blízkosti, naopak v slovenčine sa môžu vyskytnúť výpožičky

z maďarského alebo nemeckého jazyka. Pod vplyvom rovnakej typológie môže mať španielčina a taliančina viac anglicizmov, na druhej strane v slovenčine bude viac odvodených pomenovaní. Predpokladom je tiež, že analyzované pomenovania sa budú líšiť aj pod vplyvom príslušnosti do jazykovej rodiny. Predpokladáme viac spoločných a rovnakých ekvivalentov pre španielčinu a taliančinu ako pre španielčinu a slovenčinu alebo taliančinu a slovenčinu.

Ďalšie rozdiely alebo podobnosti, ktoré predpokladáme pri skúmaní týchto pomenovacích jednotiek budú vyplývať z odlišnosti alebo príbuznosti kultúr a historického vývinu jednotlivých krajín a národov.

Slovo *biely/blanco/bianco* má vo všetkých troch jazykoch rovnaký pôvod v germánskom superlatíve *blank*, čo znamená veľmi čistý až nablýskaný alebo jasný, žiarivý. Slovíčko *negro/nero* pochádza z latinčiny *niger/nigri* a slovenské *čierny* z praslovanského *čьrnъ*.

3 Chromatické pomenovania

Názvy farieb sú v prítomné v každom jazyku od hovorového štýlu (*červený ako repa, rojo como un tomate, bianco come un lenzuolo*) cez literárny (*zlatožlté klasy, los trigales dorados, verde que te quiero verde*¹, *Digitale Purpurea*²), publicistický (*biely kôň, Modré z neba* - názov TV programu, *Al rojo vivo* – názov publicistickej relácie) až po odborný (*čierna vdova, čierna ekonomika, l'alia žltá, havran čierny, oso pardo, fiebre amarilla, orso bianco, avena nera, globuli bianchi, sostanza bianca, rumore bianco, tartufo nero*). Farby sú súčasťou toponymie (*Čierne more – el Mar Negro/mar Nero, Čierna Hora – Montenegro, Červené more – el Mar Rojo/mar Rosso, Casablanca*), antroponymie – vlastných mien (*Blanka – Blanca/Bianca, Ružena – Rosa, Violeta/Viola*) alebo priezvisk (*Čierny – Moreno/Nero/Neri, Černota, Belák – Bianco/Bianchi, Zelenaj – Verdi, Pardo, Rossi, Marrone, Marroni*).

Pri použití názvu farby na pomenovanie objektívnej reality môžeme s určitosťou hovoriť o **motivovanosti**. “Motivovanosť je vlastnosť, ktorá zo synchronného pohľadu odкрýva motív a spôsob utvorenia termínu, čím uľahčuje jeho chápanie. Slovtvorná motivovanosť je jav čisto jazykový, podnet na ňu však vychádza z mimojazykovej skutočnosti, konkrétne zo spoločenskej praxe etnického kolektívu, ktorý je nositeľom daného jazyka“ (Masár, 2000, s. 15). Pomenovania objektívnej reality mnohokrát vznikajú na základe určitej podobnosti alebo súvislosti medzi realitou a jazykovým znakom. V prípade farieb môžeme vo väčšine prípadov hovoriť o metafore (vonkajšej podobnosti): *zlatý dážď, čierna diera – agujero negro, medveď hnedý – oso pardo, acque nere – stoka* alebo o metonymii (vnútornej súvislosti): *biely kôň, čierne peniaze, ružové okuliare, tener la negra (mať smolu), la novella rosa (ružový román), dar la carta blanca (dať voľnú ruku), romanzo nero (čierny román), magia nera (čierna mágia), giornata nera (čierny/zlý deň)*.

Pri väčšine konštrukcií, ktoré obsahujú názov farby môžeme hovoriť aj o **ustálenosti**, teda zaužívanosti pomenovania alebo slovného spojenia spoločnosťou: *sivá myš, modré z neba, números rojos (červené čísla), dar luz verde (dať zelenú), essere al verde (byť bez peňazí), andare in bianco (byť neúspešný)*.

Keďže vo väčšine prípadov ide o sémanticky motivované viacslovné spojenia, stretávame sa pri nich s problémom **nepreložiteľnosti** podobne ako pri idióme, frazéme alebo kolokácii: *čierny pasažier (polizón/portoghese). Pasajero negro/passeggero nero* v španielčine

¹ Verš z básne Federica Garcíu Lorcu

² Názov básne od Giovaniho Pascoliho

a v taliančine neexistujú, majú doslovný význam a naopak *un viejo verde* (chlípnik) – zelený starec v slovenčine neznamená nič.

Mnohé výrazy sa vyznačujú **expresívnosťou**, t.j. sémantickou hyperbolizáciou: *byť biely ako smrť* – *blanco como la pared*, *trabajar como un negro* – *drieť ako vôl*, *essere incazzato nero* – *byť do krajnosti rozčúlený, nasratý*.

Pri niektorých pomenovaniach môžeme hovoriť aj o **derivatívnosti**, to znamená o možnosti tvoriť nové odvodené slová (*ozelenieť, zelenáč, bielok, vybieliť, blanquaer, imbianchino, arrossire, nereggiare*) alebo o iných spôsoboch tvorenia nových slovných pomenovaní, napr. rozšírením alebo modifikovaním významu. V prípade termínu *čierna vdova/la viuda negra* (pavúk) sa už toto motivované pomenovanie používa nezmenené v prenesenom význame na ľudskú vdovu, teda je **polysémantické**. Podobne zo spojenia *čierny Peter* (kartová hra) sa v slovenčine vytvorilo nové spojenie *držať čierneho Petra* a prostredníctvom synekdochy sa používa spojenie *liter bieleho* (vína).

Čo sa týka slovotvorby, chromatické pomenovania môžu byť aj **výpožičky** z iných jazykov, kedy sa buď preberie celé pomenovanie bez prekladu (*black friday, blankvers, film noir*) alebo sa jedna časť pomenovania preloží (*bianco šek*) alebo ide o kalk (*čierny piatok/viernes negro, Červená armada/Ejército rojo, Čierna Hora/Montenegro, verso blanco, cine negro, novela negra*³, *cigno nero, coletti bianchi, colletti blu*).

V mnohých prípadoch hovoríme o **kultúremach**. Ako príklad môžeme uviesť spojenie *estar sin blanca* (*nemať ani fuka*), ktoré je motivované názvom mince nízkej hodnoty v Španielsku zo 14. storočia. Minca sa nazývala *blanca*, pretože bola bledej farby. Toto spojenie sa nepoužíva ani v Latinskej Amerike, kde sa síce rozpráva po španielsky, ale história je rozdielna, a nedá sa doslovne preložiť do slovenčiny. V Mexiku sa používa porovnanie *ser como un mango* na označenie mladého pekného dievčaťa. Toto spojenie sa však používa len v Mexiku, kde rastie mango tak hojne ako v Európe hruška (*zelený ako hruška*). V Latinskej Amerike sa blízki ľudia (súrodenci, snúbenci, maželia, rodičia a deti) medzi sebou láskavo nazývajú *negro/negra*, zatiaľ čo v Španielsku má *negro* len negatívny význam. Na Slovensku máme legendárnu *bielu pani*, ktorá sa stala motívom aj pre spisovateľov (Nižňanský), ale do iných jazykov sa táto konštrukcia preložiť nedá, ani nič neznamená, keďže je úzko spätá so slovenskou históriou. Za kultúremu môžeme považovať aj pranostiky ako *Martin na bielom koni*.

³ Z francúzskeho film/nouvelle noir

4 Španielske lexikálne jednotky a ich ekvivalenty v slovenčine

4.1 Chromatizmus biely

a) španielske pomenovania so zhodnými slovenskými ekvivalentmi:

azúcar blanco – biely cukor

bandera blanca – biela zástava

(el) blanco – beloch

blanco de los ojos – očné bielko

blanco y negro – čiernobielo

caballero blanco – biely rytier; investor naklonený slabšej firme pri fúzií spoločností (ekon.)

carne blanca – biele mäso (opak červeného mäsa)

cinturón blanco - biely opasok (v judo/karate symbolizuje najnižšiu úroveň)

civilización blanca – biele obyvateľstvo

continente blanco – biely kontinent (Antarktída)

enana blanca – Biely trpaslík, druh hviezdy (astron.)⁴

firma en blanco – bianko podpis

glóbulo blanco – biela krvinka

cheque en blanco – bianko šek

chocolate blanco – biela čokoláda

lista blanca – povolený zoznam priateľských organizácií, kontaktov a pod.

luz blanca – biele svetlo (fyz.)

magia blanca – biela mágia

metales blancos – biele kovy (zliatiny na báze olova, zinku, cínu, medi, kadmia, niklu alebo antimónu)

noche blanca – biela noc (fenomén v lete v najsevernejších a v zime v najjužnejších geografických šírkach, kedy slnko neklesá pod horizont)

oro blanco – biele zlato

pan blanco – biely chlieb

pimienta blanca – biele korenie

polvo blanco – biely prášok (kokaín)

raza blanca – biela rasa

⁴ Nejde o absolútny ekvivalent, v španielčine je ženského a v slovenčine mužského rodu.

sustancia/materia blanca – biela hmota (časť mozgu)

té blanco – biely čaj

trata de blancas – obchod s bielym mäsom

verso blanco – blankvers (voľný verš)

vino blanco – biele víno

b) španielske pomenovania s čiastočnými ekvivalentmi v slovenčine:

apuntar en blanco – namieriť

arma blanca – chladná (bodná) zbraň

(el) blanco – 1. medzera v texte 2. medzi dvoma predmetmi (odstup) 3. lysina (u zvierat)

4. slanina zo šunky 5. terč

blanco como la cera – biely ako krieda/smrť/stena

blanco de la uña – lunula (biely polmesiac na nechtoch)

blanquear dinero – prať peniaze

carta blanca – voľná ruka (v rozhodovaní, konaní a pod.)

copión en blanco y negro – kópia filmu pri výrobe (kinem.)

dar en el blanco – trafiť do čierneho

en blanco – 1. prázdny/čistý papier 2. nechápať niečo 3. onemieť (od úžasu, prekvapenia a pod.)

errar el blanco – netrafiť, minúť cieľ

espada blanca – bodná zbraň

estar sin blanca – byť bez peňazí (hovor. nemať ani fuka)

flores blancas – pošvový výtok (med.)

flujo blanco – pošvový výtok (med.)

hacer blanco – trafiť do čierneho

la blanca – celá nota (hud.)

la cabeza blanca y el seso por venir – hlava biela (šedivá), ale rozumu nikde

metal blanco – alpaka (zliatina medi, cínu a niklu)

mirlo blanco – biela vrana

no distinguir lo blanco de lo negro – nevidieť si na špičku nosa (byť ignorant)

no tener blanca – byť bez peňazí (hovor. nemať ani fuka)

palo blanco/testafero – biely kôň

papel blanco/hoja en blanco – nepopísaný/nepotlačený papier

*parecerse (dos personas) en el blanco de los ojos – vôbec sa na seba nepodobat', nepodobat'
sa ani za mak*

patente en blanco – voľná ruka (v rozhodovaní, konaní a pod.)

pescado blanco – ryby s bielym (chudým) mäsom

pólvora blanca – pušný prach

ropa blanca – spodná/posteľná bielizeň; prestieradlá

semana blanca – prázdniny na lyžovanie (u nás jarne)

ser (alguien) blanco (para alguien/de algo) – byť terčom niekoho/niečoho

tiro al blanco – zásah do čierneho (aj prenesene)

voto en blanco – neplatný volebný hlas (nevyplnený hlasovací lístok)

c) španielske pomenovania bez slovenských ekvivalentov – opisný preklad:

blanco de huevo – kozmetický prípravok na báze vajícok

caballo blanco – osoba, ktorá poskytuje financie na pochybné obchody (ekon.)

carpintero de blanco – tesár pracujúci v dielni (väčšinou výroba nábytku)

economía blanca – ekonomika zdravotníckeho sektoru

*fumata blanca – biely dym (dym stúpajúci zo Sixtínskej kaplnky, ktorý signalizuje, že bol
úspešne zvolený nový pápež)⁵*

helada blanca – namrznutá ranná rosa na rastlinách

ir/vestir de punta en blanco – obliecť si najkrajšie (sviatočné) šaty

jugador blanco – naivný hráč, ktorý sa nechá ľahko pripraviť o peniaze

labor blanca – práca realizovaná na plátne

ladrón de guantes blancos – inteligentný zlodej, ktorý neokráda priamo/násilím

libro blanco – v Španielsku typ úradného dokumentu vydávaného vládou

madera en blanco – čisté opracované drevo bez maľby/náteru

manjar blanco – druh sladkého zákusku

marcar/señalar con piedra blanca – udalosť/deň hodné zapamätania

*más gusta de las blancas el que pasó las moradas – kto raz zažil veľa zlého, viac si váži to
dobré*

monte blanco – nedotknutý kopec, určený na zaľudnenie, resp. založenie osady

pasar la noche en blanco – prebdiť noc

salsa blanca – typ omáčky (podľa bledej farby)

⁵ Používa sa aj prenesene, napr. *En la reunión hubo fumata blanca. (Na stretnutí bol biely dym.)*

d) slovenské pomenovania s čiastočnými ekvivalentmi v španielčine:

(až) do bieleho rána – hasta la madrugada

biela ekonomika – economía legal

biela olympiáda (zimná) – Juegos Olímpicos de Invierno

Biela sobota – Sábado Santo/Sábado de Gloria/Sábado de Pasión

bielok – clara del huevo

biely balet – equipo blanco (Real Madrid)⁶

biely kôň – testafarro

biely prameň (vo vlasoch) – cana

biely rezort – sector de sanidad

biely jogurt – yogur natural

za bieleho dňa – de día

e) slovenské pomenovania bez španielskych ekvivalentov – opisný preklad:

ani biele ani čierne – algo que no está claro

biela karta – poistenecká kartička na auto

biela káva – tipo de bebida instantánea para niños

*biela mafia – 1. mafia dentro del sector sanitario 2. organización de seguridad en Vaticano
que usa prácticas ilegales*

biela pálenka⁷ – tipo de aguardiente

biela pani – personaje de la mitología eslovaca

*biela sila – nombre que usa la extrema derecha eslovaca para llamar a sus seguidores en
contra de la etnia gitana y otras razas*

biela smrť – muerte en la nieve

biela technika – aparatos electrodomésticos⁸

biela tma – niebla/viento con nieve

biele miesta na mape/v literatúre – sitios o partes desconocidos en el mapa/literatura

biele Slovensko⁹ – habitantes de raza no gitana

biele tváre – los blancos en las películas del oeste americano

⁶ V Španielsku sa táto prezývka futbalového klubu používa menej ako na Slovensku.

⁷ Nerozlišuje sa *pálenka* (aguardiente) *biela* alebo *tmavá*, rozlišuje sa len rum/tequila (ron, tequila) biely - blanco alebo *reposado* (odstáty, vyzretý).

⁸ Španielčina nerozlišuje biele alebo čierne spotrebiče.

⁹ V Španielsku sa neobjavujú podobné rasistické narážky v zmysle *biele Španielsko*, nemajú žiadny význam.

Biele Vianoce, zelená Velká noc – pronóstico popular; significa que si durante la Navidad nieva, en Semana Santa hace buen tiempo

Biely január, zelený máj, plné stodoly a stajne – pronóstico; significa prosperidad si en enero hay nieve y en mayo hace buen tiempo

Čierne Vianoce, biela Velká noc – pronóstico popular; significa que si en Navidad hace mal tiempo y llueve, en Semana Santa hay nieve

hovoríť, že biele je čierne – decir lo contrario, contradecir

Martin na bielom koni – pronóstico; significa que el día del santoral de Martín (el 11 de noviembre) suele nevar

vybieliť účet – gastar o robar todo el dinero de la cuenta

Zelené Vianoce, Biela Velká noc – pronóstico popular; significa que si no hay nieve en Navidad, la hay en Semana Santa

4.2 Chromatizmus čierny

a) španielske pomenovania so zhodnými slovenskými ekvivalentmi:

aguas negras – čierne, odpadové vody

agujero negro – čierna diera: 1. vesmírny fenomén 2. neodôvodnený peňažný deficit (ekon.)

arte negro – čierne umenie

bandera negra – čierna zástava (1. smútočná 2. symbol anarchistov)

bilis negra – čierna žlč

caballero negro – čierny rytier; firma, ktorej ponuka na prevzatie inej firmy je neprijateľná

caja negra – čierna skrinka: 1. v lietadle 2. mozog (pren.)

carbón negro – čierne uhlie

cerveza negra – čierne pivo

cine negro – film noir (typ filmu z násilníckeho prostredia)

cinturón negro – čierny opasok v džude/karate (symbolizuje najvyššiu úroveň)

cisne negro – čierna labuť (ekon. nepredvídateľná udalosť, priaznivá aj nepriaznivá)

civilización negra – čierne, černošské obyvateľstvo

comedia negra – čierna komédia (kinem.)

continente negro – čierny kontinent

en negro – načierne, nelegálne

enana negra – Čierny trpaslík, druh hviezdy (astron.)¹⁰
episodio negro (en la Historia) – čierna kapitola dejín
grosella negra – čierna ríbezľa
humor negro – čierny humor
lista negra – čierny zoznam
lunes negro – čierny pondelok (deň krachu svetového akciového trhu, 1987) (ekon.)
magia negra – čierna mágia
martes negro – čierny utorok (deň krachu na newyorskej burze, 1929) (ekon.)
mercado negro – čierny trh
metales negros – čierne kovy (železo, mangán, chróm)
misa negra – čierna omša (satanistická)
música negra – černošská hudba
(el) negro – černoš
*negro de la uña*¹¹ – čierne za nechtami
negro sobre blanco – čierne na bielom (niečo evidentné)
novela negra – čierny román; román hrôzy (s mystickými až strašidelnými prvkami) (lit.)
oro negro – čierne zlato (1. ropa, 2. čierne uhlie)
oveja negra – čierna ovca
pan negro – čierny (tmavý) chlieb
peste negra/muerte negra – čierna smrť, pľúcny mor
pimienta negra – čierne korenie
poder negro – čierna sila (polit. ideológia hnutí za práva afroameričanov v USA)
raza negra – čierna rasa
té negro – čierny čaj
*viernes negro*¹² – Black Friday (deň najväčších výpredajov v obchodoch)
viruela negra – čierne kiahne
viuda negra – čierna vdova (zool.) aj prenesene žena, ktorá zabíja svojich manželov

¹⁰ Podobne ako pri bielej farbe, aj tu je rozdiel v gramatickom rode

¹¹ Výraz *negro de la uña* sme zaradili do dvoch kategórií: do kategórie a), keď má doslovný význam špiny za nechtami a je zhodný so slovenským; do kategórie b), keď obrazne znamená „veľmi málo“ a je významovo zhodný so slovenským ekvivalentným výrazom.

¹² Výraz *viernes negro* sme zaradili do dvoch kategórií: do kategórie a), keď je použitý v rovnakom význame ako v slovenčine *Black Friday*; do kategórie c), keď označuje smolný deň podľa dňa krachu na newyorskej burze a používa sa len v španielčine.

b) španielske pomenovania s čiastočnými ekvivalentmi v slovenčine:

arma negra – meč alebo fleret alebo iná podobná zbraň bez ostria a nie zašpicatená, s ktorou sa trénuje napr. pri šerme

azúcar negro – hnedý cukor

dinero negro – špinavé peniaze

espiritual negro – náboženský spev severoamerických černochoch (Gospel)

estar negro – 1. byť špinavý 2. byť čierny (opálený) od slnka 3. enfadado

chocolate negro – tmavá/horká čokoláda

ir/vestir de negro riguroso – byť/chodiť v čiernom (držať prísny smútok)

la más negra de las imputaciones – najhoršie, najstrašnejšie obvinenie

luz negra – ultrafialové svetlo

marea negra – ropná škvrna na mori napr. po havárii ropného tankera a pod.

(la) negra – 1. smola, nešťastie 2. polová nota

(algo) negro – niečo veľmi silné (napr. zima, smútok)

negro como la boca del lobo/como un pozo – čierny ako žúžol'/atrament/havran/smola/noc/
cigán/černoch

negro de la uña – ani čo sa špiny za necht vojde, tj. veľmi málo

punto negro – čierny pór (na pleť)¹³

sangre negra – krv z tepien

tener la negra – mať smolu

trabajar como un negro – drieť ako kôň/vôl

c) španielske pomenovania bez slovenských ekvivalentov – opisný preklad:

banderilla negra – čierna vlajka (typ vlajky toreadora)

beso negro – typ sexuálnej praktiky

bestia negra – zlý človek, ktorý úmyselne škodí

bilancias negras – zlé, nepriaznivé bilancie (ekon.)

boda de negros – veľký chaos

Cristo negro – čierny Kristus

escopeta negra – oficiálny poľovník (kedysi z povolania)

¹³ Výraz *punto negro* sme zaradili do dvoch kategórií: do skupiny a), keď v slovenčine zodpovedá významu čierny pór na pleť a zároveň do skupiny c), keď ho prekladáme opisne ako predmet konfliktu/niečo kritické a používa sa iba v španielčine.

estar/ponerse (algo) negro – keď sa niečo javí ťažkým uskutočniť
estorbar (a alguien) lo negro – nevedieť čítať/nemať návyk čítať
fuentes negras – tajné, ilegálne zdroje (ekon.)
helada negra – silný mráz, ktorý spaľuje rastliny
jamón de pata negra – druh typického španielskeho mäsa, „iberská šunka“ z prasáťa
s čiernymi kopýtkami
leyenda negra – 1. typ poviedky 2. zlá povest' o Španielskom kráľovstve (hist.) 3. zlá povest' o
niekom
marcar/señalar con piedra negra – smutný deň/udalosť
Marimorena – čierna/tmavá (pleťou) Panna Mária
más negro que el carbón asturiano/azabache/hollín – černejší než astúrske uhlie/čierny
jantár/sadza
merienda de negros – chaos v niečom
novela negra – román, ktorého dej sa odohráva v kriminálnom/násilníckom prostredí
papa negro – čierny otec (jezuíta)
pasarlas negras – mať problémy, ťažkosti
pata negra – druh typického španielskeho mäsa, „iberská šunka“ z prasáťa s čiernymi
kopýtkami
perspectivas negras – nepriaznivé výhliadky (ekon.)
poner negro (a alguien) – veľmi niekoho nahnevať, vytočiť ho
ponerse (alguien) negro – veľmi sa nahnevať
punto negro – niečo kritické, obávané, dôvod konfliktu a pod.
sacar lo que el negro del sermón – neodniesť si nič z čohosi pre slabé znalosti
sobre negro no hay tinta – čo je napísané na papieri, už je nemenné
terrorismo negro – čierny terorizmus (násilnícke činy extrémnej pravice)
tocarle (a alguien) la negra – mať smolu
toda la maldad es negra – všetko zlo je čierne (medzi zlým nie sú rozdiely)
verse/volverse (alguien) negro para hacer algo – mať veľké problémy niečo vykonať
vérselas negras – mať veľké problémy niečo vykonať
viernes negro – deň finančnej krízy na newyorskej burze v roku 1869

d) slovenské pomenovania s čiastočnými španielskymi ekvivalentmi:

čierna burza – bolsa de papeles ilegal, especulativa

čierna clivota – gran añoranza

čierna duša – mala persona

čierna káva – café sin leche

čierna múka – harina de centeno

čierna závisť – gran odio

čierna zrada – gran traición

čierne fondy – fondos buitres

čierne svedomie – mala conciencia

čierny alkohol – alcohol producido o vendido ilegalmente

čierny anjel – mensajero de la muerte

čierny kašeľ – tos ferina

čierny kôň – candidato favorito

čierny nevďak – mucha ingratitud

čierny obchod – negocio ilegal

čierny pasažier – polizón

ležať v čiernej zemi – estar muerto

mať čierny deň – tener mal día

mať čierny úmysel – tener malas intenciones

potme je každá krava čierna – de noche todos los gatos son pardos

znosiť/zvoziť niekoho pod čiernu zem – poner verde a alguien

vidieť (niečo) v čiernych farbách/cez čierne okuliare – ser pesimista

e) slovenské pomenovania bez španielskych ekvivalentov – opisný preklad:

čierna kronika – nombre de la sección de ciertos periódicos que informa sobre accidentes trágicos

čierna séria zápasov – una serie/cadena de partidos perdidos de un equipo (šport.)

čierna technika – aparatos electrodomésticos (ordenadores, altavoces, etc.)

čierne prsty – deseos de robar de alguien

Čierny Peter – tipo del juego de cartas

držať čierneho Petra – tener una posición desfavorable frente a los demás

maľovať (niečo) čierno – presentar negativamente de algo que normalmente no es tan malo

mať/držať čiernu hodinku – tener un rato dos personas para hablar o estar tranquilos

mať čierne myšlienky – tener pensamientos pesimistas

očierniť niekoho – hacerle daño a alguien diciendo cosas malas y mentiras sobre él

prepadnúť sa pod čiernu zem – perderse/desaparecer (algo/alguien) sin rastro

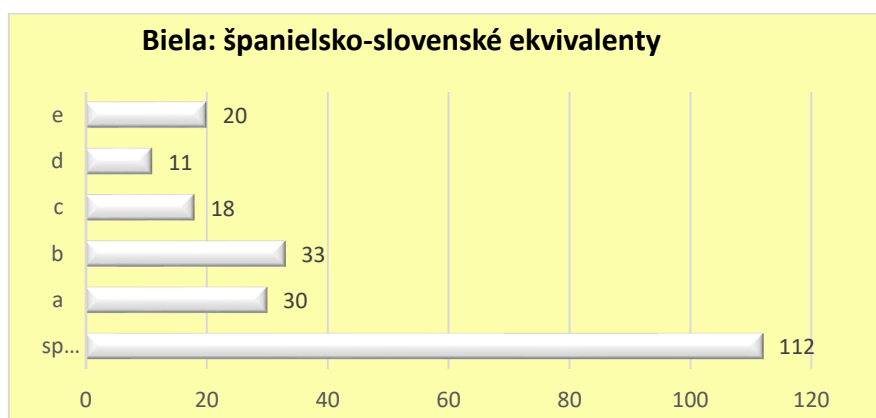
robiť z čierneho biele, z bieleho čierne – liar la conversación/el tema

vidieť čiernu mačku – ver un gato negro simboliza mala suerte

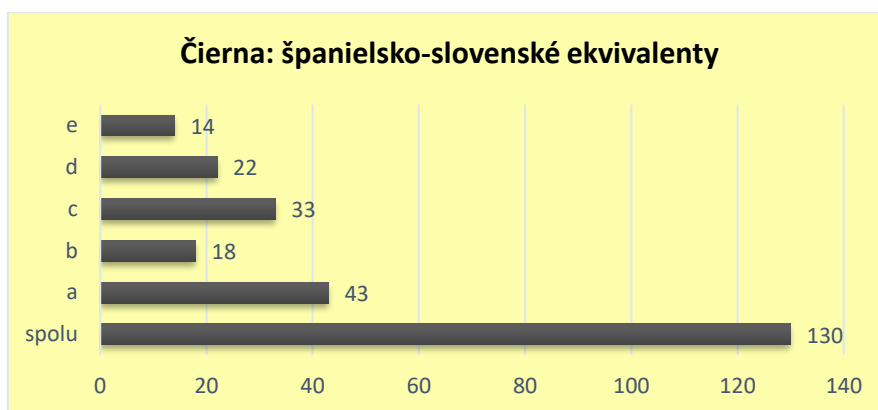
zapísať (niečo) čiernou kriedou do komína – reconocer algo de poca importancia

o relevancia

Pri chromatizme biely sme identifikovali spolu 112 výrazov, pri chromatizme čierny 130. Vidíme teda miernu prevahu produktívnosti čiernej farby v 3 skupinách: a), c), d). Čo sa týka len španielčiny, môžeme vidieť, že počet skúmaných lexikálnych jednotiek s chromatickým prvkom bielej alebo čiernej farby je kvantitatívne pomerne vyvážený, hoci odzrkadľuje miernu prevahu čierneho voči bielemu komponentu: 81 výrazov obsahuje bielu a 94 čiernu farbu. Vidíme teda, že obe farby sú v španielskom jazyku približne rovnako produktívne, čierna o čosi viac. Pri bielej farbe je najpočetnejšou skupinou kategória b) so španielskymi výrazmi, ktorých význam existuje aj v slovenčine, no prekladáme ho pomocou iného kľúčového slova alebo celej formy, alebo sa líšia motiváciou (33 spojení). Naproti tomu, pri čiernej farbe sa ukazuje byť najpočetnejšou skupinou kategória a) s absolútnymi ekvivalentmi, doslovne preložiteľnými do slovenčiny (43 spojení). Zároveň ide o všeobecne najpočetnejšie zastúpenú kategóriu v rámci dvojice španielčina-slovenčina. Naopak, najmenej lexikálnych jednotiek sa nachádza pri bielej farbe v kategórii d) (11 spojení) a pri čiernej v kategórii e) (14 spojení). Tieto výsledky zobrazuje graf č. 1 a graf č. 2. Symboly písmen a, b, c, d, e označujú kategórie podľa stupňa ekvivalencie medzi jazykmi, t. j. tie, do ktorých sme rozdelili španielsko-slovenské výrazy na začiatku.

Graf č. 1. Španielsko-slovenské ekvivalenty bielej farby

Graf č. 2. Španielsko-slovenské ekvivalenty čiernej farby

4.3 Sémantická analýza

Biela a čierna sú farby, ktoré prakticky od nepamäti ľudstva stoja v opozícii a ich najčastejšie konotácie súvisia s ľudským chápaním sveta a jeho delením na protiklady ako: „deň/noc“, „dobré/zlé“, „čisté/špinavé“ a pod., pričom tendencia človeka bola asociovať bielu farbu s kladnými fenoménmi a čiernu s negatívnymi. Táto kontrastná sémantická črta je charakteristická tak pre španielčinu ako aj pre ostatné európske jazyky a symbolika bielej a čiernej farby (resp. svetla a tmy) je preto dobre známa (Szalek, 2005, s. 89-90).

Takéto opozície, pochopiteľne, prenikli aj do jazykového spracovania mimojazykovej reality človekom a dnes tvoria bežnú súčasť slovnej zásoby. Medzi španielskymi a slovenskými lexikálnymi jednotkami sa nachádza 9 takýchto prípadov, kedy dva výrazy majú rovnakú konštrukciu, avšak líšia sa v použití buď bielej alebo čiernej farby a podľa toho sú zo sémantického hľadiska antonymami. Ide o naozajstné antonymá, pretože rozdiel nie je len v použití kontrastnej farby, ale aj opačných významoch. Sú to výrazy: *azúcar blanco/negro*, *civilización blanca/negra* (biele/čierne obyvateľstvo), *caballero blanco/negro* (biely/čierny rytier), *chocolate blanco/negro* (biela/tmavá čokoláda), *magia blanca/negra* (biela/čierna mágia), *pan blanco/negro* (biely/čierny chlieb), *pimienta blanca/negra* (biele/čierne korenie), *marcar/señalar con piedra blanca/negra* (úspešný/nešťastný deň) a *raza blanca/negra* (biela/čierna rasa). Z hľadiska prekladu týchto lexikálnych jednotiek do slovenčiny zisťujeme, že pri ich slovenských ekvivalentoch sa nejedná vždy o antonymá rovnakého typu: spojenie *azúcar blanco/negro* neprekladáme do slovenčiny pomocou kontrastu bielej a čiernej, ale ako *biely cukor* a *tmavý/hnedý cukor*. V slovenčine teda ide

o antonymá zo sémantického, nie však z lexikálneho hľadiska. Rovnako funguje aj pár *chocolate blanco/negro*, čomu v slovenčine zodpovedá *biela čokoláda*, ale už nie čierna ale *tmavá/horká*. Ďalší zaujímavý výraz v tejto kategórii je *marcar/señalar con piedra blanca/negra*, ktorý možno považovať za kulturému, pretože v slovenskej kultúre je neznáma a nenájdeme ju ani v lexike. Etymologicky pochádza z latinčiny a z kultúry Rímskej ríše¹⁴ a vzhľadom na historický vývin oboch krajín a ich jazykových spoločenstiev je pravdepodobnejšie, že takýto vplyv sa pevnejšie ukotvil v španielskej kultúre než v slovenskej. V slovenčine sa táto dvojica výrazov v bežnej lexike nevyskytuje, avšak je známa a je registrovaná v slovníku latinských výrokov (Čermák, Čermáková, 2007).

Zvláštnu podkategóriu predstavujú takzvané „falošné antonymá“. Sú to španielske výrazy, ktoré sa javia byť opozitnými len navonok – rovnaká formálna štruktúra, kontrastné prídavné mená – avšak zo sémantického hľadiska antonymami nie sú, pretože neoznačujú kontrastné fenomény, iba obdobné, dokonca aj úplne odlišné. Ide o 10 lexikálnych jednotiek: *bandera blanca* (biela zástava – mier)/*bandera negra* (čierna zástava – smútočná, anarchistická), *continente blanco* (biely kontinent – Antarktída)/*continente negro* (čierny kontinent – Afrika), *luz blanca* (biele svetlo)/*luz negra* (ultrafialové svetlo), *metales blancos* (biele kovy)/*metales negros* (čierne kovy), *oro blanco* (biele zlato – druh kovu)/*oro negro* (čierne zlato – ropa, čierne uhlie), *arma blanca* (bodná zbraň)/*arma negra* (zbraň bez ostria), *helada blanca* (namrznutá ranná rosa)/*helada negra* (silný mráz spaľujúci rastliny), *la blanca* (celá nota)/*la negra* (polová nota) a *té blanco* (biely čaj)/*té negro* (čierny čaj). Afrika nestojí vo významovej opozícii s Antarktídou, bodná zbraň so zbraňou bez ostria, biele zlato s ropou alebo uhlím, zástava mieru so zástavou smútku alebo anarchisticou a pod.

Z hľadiska sémantickej analýzy nás tak isto zaujímali najčastejšie významy bielej a čiernej farby v španielčine v porovnaní s ich ekvivalentmi, resp. prekladom do slovenčiny. Podľa zistených konotácií sme skúmané lexikálne jednotky rozdelili do niekoľkých najčastejšie sa opakujúcich kategórii. Gómez-Pablos rozlišuje pojmy „sémantické a lexikálne pole“. Do sémantického poľa patria lexémy rovnakej gramatickej kategórie s aspoň jednou spoločnou sémantickou črtou. Aj lexémy patriace do lexikálneho poľa zdieľajú minimálne jednu sémantickú vlastnosť, avšak majú rozdielne gramatické kategórie (Gómez-Pablos, 2016, s. 118). Okrem toho však niektorí lingvisti operujú radšej s pojmom „asociatívne pole“, kam

¹⁴ V latinčine sa používali výrazy *albo dies notanda lapilo* a *nigro dies notanda lapilo*, čo v preklade znamená „deň, ktorý treba označiť bielym/čiernym kamienkom“. V starovekom Ríme sa bielymi resp. čiernymi kamienkami symbolicky označovali významné dni: biely kamienok v kladnom zmysle (šťastné dni) a čierny v negatívnom (tragické udalosti) (Čermák, Čermáková, 2006, s. 26).

možno radiť lexémy podľa subjektívnych asociácií, ktoré nemusia byť vždy na jazykovednej báze (Otaola Olano, 2004 en Gómez-Pablos, 2016, s. 119). Vzhľadom na rôznorodosť lexikálnych jednotiek v našom výskume sa aj my prikláňame k pojmu „asociatívne pole“. Medzi lexikálnymi jednotkami s chromatickým prvkom bielej a čiernej farby, ktoré tvoria jadro nášho výskumu, sme mohli na základe ich významu identifikovať niekoľko asociatívnych polí. Definujeme ako samostatné asociatívne pole také kategórie, ktoré zahŕňajú minimálne 2 lexikálne jednotky. Sémantickú analýzu podľa asociatívnych polí sme vykonali zvlášť pre španielčinu a slovenčinu, a hoci sa jednotlivé polia v oboch jazykoch zhodujú, výsledky analýz sa líšia vo viacerých aspektoch.

V španielčine je najviac lexikálnych jednotiek zoskupených okolo asociatívneho poľa NEZDAR. Ide o 14 výrazov: *errar el blanco*, *estar/ponerse (algo) negro*, *lunes negro*, *martes negro*, *viernes negro*, *capítulo negro*, *la negra*, *tener (alguien) la negra*, *pasarlas negras*, *perspectivas negras*, *punto negro*, *tocarle (a alguien) la negra*, *vérselas negras*, *verse/volverse negro (alguien) para (algo)*. Môžeme vidieť, že táto kategória je tvorená takmer absolútne konštrukciami s čiernou farbou, okrem jediného výrazu – *errar el blanco* (doslova minúť, netrafiť stred), ktorý obsahuje chromatismus biely. Pri ostatných spojeniach ide väčšinou o ekvivalenty, kde podstatné meno *la negra* znamená v španielčine smolu, nešťastie. Ostatné spojenia obsahujú adjektívum *negro*, ktoré je synonymom adjektíva „zlý“, „nešťastný“, „neúspešný“ a pod. Nachádzame aj frazeologizmy s vysokou mierou transparentnosti ako *verse/volverse (alguien) negro para (algo)* alebo *vérselas negras*, ktoré podľa kontextu možno interpretovať aj v širšom význame; my sme ich zaradili do tejto kategórie s významom „mať veľké ťažkosti niečo vykonať“, čo logicky súvisí s neúspechom. Rovnako aj význam frazeologickej jednotky *punto negro* sa líši podľa kontextu: môže označovať kritický bod (napr. častých dopravných nehôd), najväčší problém čohosi a pod. V druhom spomenutom kontexte by sme si význam vedeli pripodobiť slovenskému frazeologizmu *kameň úrazu*.

Asociatívnym poľom s druhým najväčším počtom lexikálnych jednotiek (spolu 10) je v španielčine kategória s významom ČIERNEJ RASY, z čoho je zrejmé, že doň patria výrazy s čiernou farbou, a to sú nasledovné: *el negro*, *civilización negra*, *como un negro*, *espiritual negro*, *merienda de negros*, *música negra*, *raza negra*, *sacar lo que el negro del sermón*. Okrem všeobecne existujúcich pojmov ako *raza negra* (čierna rasa), *civilización negra* (čierna civilizácia) a *música negra* (černošská hudba), ktoré poznáme aj v slovenčine, sú všetky ostatné spojenia úzko späté s históriou Španielska a možno ich tak považovať za kulturémy. Okrem štylisticky neutrálnych výrazov označujúcich druh hudby, ľudskej rasy

a pod. majú ostatné výrazy jasne negatívny náboj. Výraz *como un negro* najčastejšie kolokuje so slovesom „pracovať“ (trabajar) – *trabajar como un negro*. Etymológia tohto prirovnania jasne odkazuje na zotročovanie černochoz z Afriky, ktorých Španieli násilne privádzali do novo-kolonizovaných oblastí dnešnej Hispánskej Ameriky a z histórie je známe, že čierni otroci museli pracovať v neľudských podmienkach. Čiže doslovne „pracovať ako černochoz“ evokuje tvrdú prácu. V slovenčine tiež poznáme tento význam, avšak do našej frazeológie sa nedostalo kľúčové slovo „černochoz“, ale „kôň“ alebo „vôl“, čo boli odjakživa zvieratá využívané na prácu s ťažkými bremenami. V slovenčine, na rozdiel od španielčiny, je význam tvrdej práce navyše umocnený slovesom „drieť“. Ďalším spojením s negatívnou konotáciou je frazéma *sacar lo que el negro del sermón*, doslova „odnieť si (z niečoho) toľko ako černochoz z kázne“. Etymológia tejto frazémy opäť jasne odkazuje na históriu Španielska, konkrétne na obdobie dobývania takzvaného Nového sveta a pokresťančovanie pôvodného obyvateľstva. Vidno silný kontrast protipólov: „kázeň“ ako symbol moci cirkvi a „černochoz“ ako symbol najnižšej vrstvy spoločnosti. Zaujímavá je aj frazéma *merienda de negros*, čiže „černošský olovrant“, ktorý, podľa spôsobu, ako černosi spoločne jedia, sa obrazne používa ako synonymum pre chaos, zmätok a pod. V slovenčine opäť takýto výraz nenachádzame.

Lexikálne jednotky s bielou farbou konotujú najčastejšie s významom PRÁZDNOSTI a do tejto kategórie patrí 8 výrazov: *en blanco*, *firma en blanco*, *cheque en blanco*, *monte blanco*, *papel blanco/hoja en blanco*, *parecerse (dos personas) en el blanco de los ojos*, *pasar la noche en blanco*, *voto en blanco*. Kategóriu prázdnoty možno pri niektorých výrazoch poňať v širšom zmysle aj ako ničotu, neaktivitu a pod. Zaujímavý je výraz *en blanco*, ktorý má v španielčine niekoľko významov (aj v rámci toho istého asociačného poľa) podľa toho, s akými podstatnými menami alebo slovesami kolokuje: *quedarse/estar en blanco* znamená nerozumieť niečomu čítanému alebo písanému resp. ostať bez slov. „Prázdny“ teda ostal akt pochopenia čohosi. *pasar la noche en blanco* znamená doslova prebdiť noc. Doba spánku je teda „prázdna“. Tento význam je transparentnejší v spojení *hoja en blanco* alebo *papel blanco*, ktoré znamená prázdny, čiže nepopísaný alebo nepotlačený papier. Hoci pri frazéme *parecerse (dos personas) en el blanco de los ojos* znamená *el blanco de los ojos* doslovne očné bielko, transparentnosť frazémy ako celku je pomerne vysoká, pretože znamená, že dve osoby sa na seba nepodobajú vôbec; obrazne, že majú rovnaké len očné bielka. Prázdnotu v tomto smere môžeme teda opäť interpretovať ako synonymum ničoty.

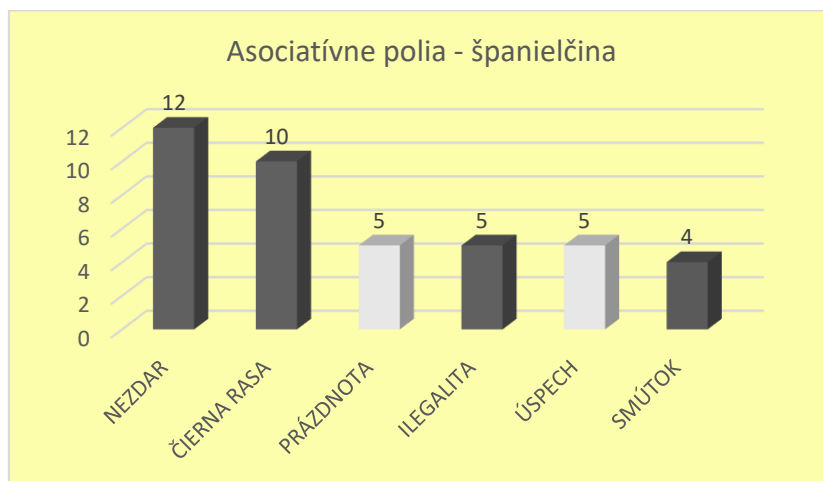
Asociatívne pole s významom ILEGALITY tvoria 4 spojenia s čiernou a 1 s bielou farbou: *en negro*, *dinero negro*, *mercado negro*, *fuentes negras* a *blanquear dinero*. Čierna farba je ako symbol ilegality dobre známa a často využívaná vo viacerých jazykoch, podobne ako

napr. symbol smrti. Oproti tomu je zaujímavý výraz *blanquear dinero*, čiže prať (špinavé) peniaze, v španielčine doslova bieliť peniaze. Podstata nelegálnosti, špinavosti a pod. je v tomto prípade vyjadrená bielou farbou, ktorá väčšinou stojí v opozícii s čiernou.

Ďalším asociatívnym poľom je význam ÚSPECH, tvorené 4 výrazmi s bielou farbou: *apuntar en blanco*, *dar en el blanco*, *hacer blanco*, *tiro al blanco*. V podstate sa jedná o idiomatické synonymá odvodené od tzv. zásahu do čierneho, uhádnutia, trafenia sa správne či vhodne do čohosi a pod.

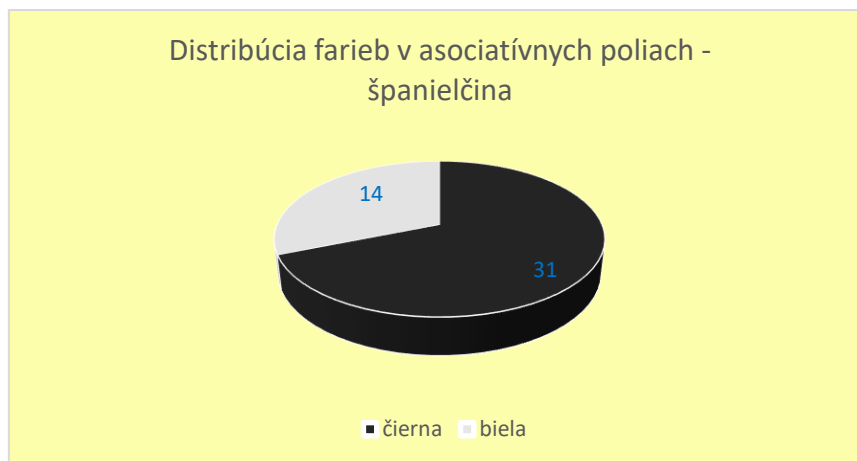
Posledným asociatívnym poľom je kategória s významom SMÚTKU a patria doň rovnako 4 chromatické spojenia, avšak všetky s čiernou farbou: *bandera negra*, *pena negra*, *señalar con piedra negra* a *ir/vestir de negro riguroso*. V spojení *bandera negra* a *ir/vestir de negro riguroso* funguje čierna ako symbol smútku, čo je opäť známa symbolika vo väčšine jazykov a transparentnosť týchto výrazov je pomerne nízka. Naopak, vyššiu transparentnosť má spojenie *pena negra*, ktoré znamená veľký žal, smútok. Čierna farba sa v španielčine totiž využíva aj ako adjektívum nejakej intenzívnej negatívnej vlastnosti. Výraz *señalar con piedra negra* má pôvod v časoch Rímskej ríše, kedy bolo zvykom označovať dni, kedy sa stala nejaká tragická, nešťastná udalosť čiernym kameňom. Obraz mimojazykovej reality sa už dávno vytratil, zostal však sprítomnený v španielskej frazeológii¹⁵.

Výsledky sémantickej analýzy španielskych chromatických pomenovaní podľa jednotlivých asociačných polí kvantitatívne zobrazuje graf č. 3. Pomer pomenovaní s bielou a čiernou farbou v rámci jednotlivých kategórií zobrazuje graf č. 4.

Graf č. 3. Asociatívne polia – španielčina

¹⁵ V nasledujúcich kapitolách uvidíme, že rovnaké spojenie existuje aj v taliančine.

Graf č. 4. Distribúcia farieb podľa asociatívnych polí – španielčina

Asociatívne polia, ktoré sme popísali pri španielskom jazyku, sú zhodné s asociatívnymi poľami popísanými pri slovenskom jazyku. Líšia sa len v počte chromatizmov, ktoré ich tvoria a niekedy vo farbe. Oproti španielčine, nebolo v slovenčine možné utvoriť asociatívne pole NEZDAR, no na druhej strane sa vyskytuje pole SNEH, ktoré, naopak, absentuje v španielčine. V slovenčine ide zároveň o najpočetnejšiu kategóriu, ktorú tvorí 9 spojení s bielou farbou: *biela olympiáda, biela smrť, biela tma, Biele Vianoce, zelená Veľká noc, Zelené Vianoce, biela Veľká noc, Čierne Vianoce, biela Veľká noc, Biely január, zelený máj, plné stodoly a stajne a Martin na bielom koni*. Je zrejme, že v súvislosti s geografickou polohou Slovenska existuje v jazyku niekoľko zvrátov, ktoré zachytávajú fenomén snehu. Štyrikrát sa vyskytuje pranostika. S počasím súvisí aj idiomatický výraz *Martin na bielom koni*, kde biely kôň znamená sneh v daný deň. Sneh je zároveň personifikovaný do osoby Martina, ktorý má prísť a „priniest“ sneh“. Vysoko transparentný je výraz *biela smrť*, čo je smrť z prakticky akejkoľvek príčiny, ale vždy v snehu. Vzhľadom na rozdielne geografické podmienky Slovenska a Španielska je zjavné, že v španielčine sa obdobné významy neukotvili, pretože výskyt daných fenoménov nebol taký častý a bežný.

Aj v slovenčine je bohato zastúpené asociatívne pole ČIERNA RASA: 6 chromatizmov s čiernou farbou: *černoch, černošské umenie, čierne/černošské obyvateľstvo, čierny kontinent, černošská hudba, čierna rasa*. Všimnime si, že oproti španielčine, kde pri rovnakých výrazoch figuruje adjektívum *negro*, sa v slovenčine používa adjektívum *černošský*, teda odvodené slovo. Primárne adjektívum *čierny* sa ustálilo iba v spojeniach *čierny kontinent* a *čierna rasa*.

Význam ILEGALITA je aj v slovenčine tvorený chromatizmami s čiernou farbou a väčšina spojení je zhodná so španielskymi: *načierno, čierny trh, čierne zdroje, čierna burza*,

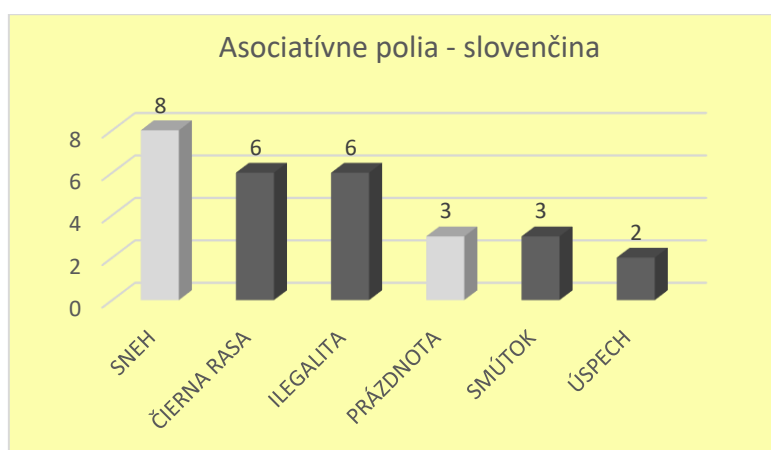
čierne fondy a čierny pasažier. Pretože ide o dobre známu symboliku čiernej farby, vo všetkých prípadoch je možné nahradiť adjektívum *čierny* ekvivalentom *nelegálny, ilegálny*.

PRÁZDNOTA je v slovenčine asociatívnym poľom s menej výrazmi ako v španielčine, avšak aj tieto obsahujú chromatický prvok bielej farby. Ide o 3 pomenovania: *biely papier, biele miesta na mape/v literatúre a vybieliť účet*. Spojenie *biely papier* má na rozdiel od jeho španielskeho ekvivalentu *papel blanco* zúženejší význam: zatiaľ čo v španielčine môže znamenať buď biely papier alebo čistý, prázdny, nepopísaný papier, v slovenčine sa používa len prvý význam. *Biele miesta* indikujú prázdne miesta, teda doposiaľ nepoznané, neprebádané a pod. Pri výraze *vybieliť účet* je význam prázdnoty obsiahnutý v dôsledku činnosti vybielenia, zodpovedajúcej činnostnému slovesu „vyprázdniť“.

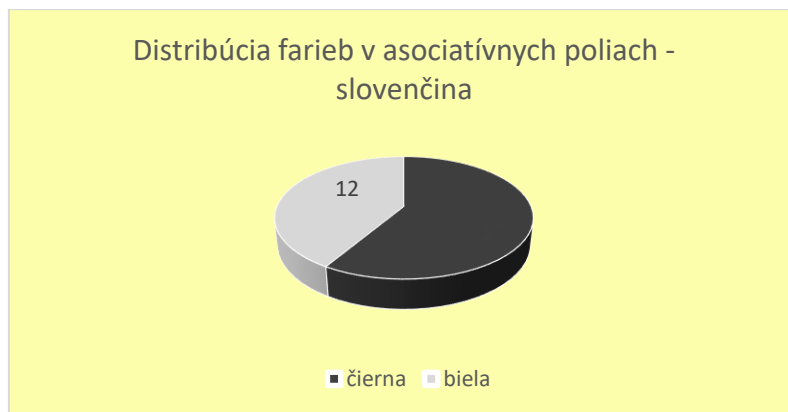
Rovnakým počtom frazém je tvorené aj asociatívne pole SMÚTOK: *čierna kronika, čierna zástava a chodiť v čiernom*. Všetky tri lexikálne spojenia majú motiváciu v jednej z najuniverzálnejších symbolík čiernej farby – už spomínanej konotácie so smrťou. Vo všetkých troch spojeniach je zachovaný doslovný význam čiernej, teda figuruje naozaj ako farba.

Posledným asociatívnym poľom pre slovenské chromatismy je ÚSPECH. Patria doň len 2 spojenia, ktoré fungujú ako synonymá: *trafiť do čierneho a zásah do čierneho*. Zároveň ide o synonymá k španielskym výrazom: *apuntar en blanco, dar en el blanco, hacer el blanco, tiro al blanco*. Zaujímavé je, že hoci motivácia takýchto slovných spojení je v oboch jazykoch rovnaká – t. j. „trafiť sa do stredu terča“, na základe obrazu mimojazykovej reality sa v španielčine ustálili spojenia s čiernou a v slovenčine s bielou farbou.

Výsledky sémantickej analýzy podľa jednotlivých asociatívnych polí zobrazuje graf č. 5. Graf č. 6 zobrazuje distribúciu čiernej a bielej farby podľa identifikovaných polí.

Graf č. 5. Asociatívne polia – slovenčina

Graf č. 6. Distribúcia farieb podľa asociatívnych polí – slovenčina

Z jazykového hľadiska je veľmi zaujímavá španielska lexéma *el blanco*, ktorá v slovenčine zodpovedá piatim rozdielnym formám a zároveň aj významom: 1. medzera v texte 2. medzi dvoma predmetmi (odstup) 3. lysina (u zvierat) 4. slanina zo šunky 5. terč. Naproti tomu, tieto rozdielne významy sú v španielčine vyjadrené rovnakou formou pomocou jednej lexémy. Vyššie sme sa stretli so slovenským kinematografickým termínom *film noir*, ktorý si slovenčina osvojila v pôvodnej forme z francúzštiny, pričom španielčina si ho preložila a adaptovala svojmu jazykovému systému. S takýmto javom sme sa pri ekvivalencii španielsko-slovenských výrazov stretli aj pri spojení *cheque en blanco* (doslova „šek v bielom“), ktorého ekvivalent v slovenčine je *bianko šek*. V prípade slovenčiny ide o jazykový hybridný kalk z taliančiny, zatiaľ čo španielčina tento termín opäť prispôbila svojmu jazykovému systému. Rovnako je tomu aj pri spojení *verso blanco* (doslova „biely verš“) – výraz, ktorý v slovenskej literárnej terminológii poznáme pod pojmom *blankvers*¹⁶ a ide o pojem opäť prevzatý z francúzštiny.

Ako sme definovali na začiatku, vynechali sme archaizmy, pretože pracujeme len s aktuálne používanými lexikálnymi jednotkami. Medzi takéto archaizmy patrili aj výrazy s podstatným menom *la blanca*, ktoré pomenúva historický typ mince a takéto výrazy by sme našli len v historických korpusoch alebo špecializovaných historických textoch, lebo odkazujú na výlučne historický kontext. V súčasnej španielčine však nájdeme frazeologizmy s týmto podstatným menom: *no tener blanca* a *estar sin blanca*, bežne používané v hovorovom štýle. V slovenčine im zodpovedá tak isto hovorový ekvivalent *nemat' ani fuka*, čiže byť bez peňazí.

Pri sémantickej analýze sme si mohli všimnúť, že 9 slovenských chromatizmov bolo možné zoskupiť do asociačného poľa SNEH, zatiaľ čo v španielčine to možné nebolo. Je to odrazom toho, ako fenomény z mimojazykovej reality vplývajú na utváranie lexiky daného

¹⁶ Používa sa aj termín *volný verš*.

jazyka. V tomto prípade išlo o fenomény súvisiace s rozdielnymi geografickými podmienkami. Pri asociačnom poli ÚSPECH sme uviedli, že frazeologické jednotky s tou istou motiváciou (zasiahnúť stred terča) sú v španielčine tvorené čiernou a v slovenčine bielou farbou. Tieto slovenské chromatizmy, hoci nie sú početné, dokazujú, že čierna môže v jazyku konotovať aj s pozitívnymi fenoménmi a nielen s negatívnymi, aj keď v menšej miere. Naopak, v slovenskej kultúre nenachádzame pozitívne konotácie čiernej farby.

Niekoľko výrazov je zaujímavých aj z hľadiska prekladu medzi oboma jazykmi. Tak napr. v slovenčine existuje spojenie *biely kôň*, ktorým pomenúvame osobu dosadenú inou osobou, ktorú kryje pri páchaní trestnej činnosti (napr. pri zastupovaní firmy a pod.). V španielčine existuje formálne rovnaké spojenie: *caballo blanco*, avšak s odlišným významom: osoba, ktorá poskytuje financie do pochybných obchodov. Keby sme teda hľadli prekladové ekvivalenty, bola by to dvojica *biely kôň* = *testaferro*. Naopak, španielsky výraz *caballo blanco* by bol v slovenčine bez ekvivalencie. Absolútnymi významovými ekvivalentmi sú spojenia *polvo blanco* = *biely prášok*, hoci slovo „polvo“ znamená doslova „prach“, nie „prášok“. Je to výraz ľahko zameniteľný s výrazom *pólvora blanca*, ktorý síce nachádza významový ekvivalent aj v slovenčine, no líšia sa v adjektívnom elemente a nominálny element prekladáme opačne ako v predošlom spojení: čiže „pólvora“ je „prášok“ a zodpovedá slovenskému „prach“, konkrétne v spojení *pušný prach*. Iná situácia nastáva pri spojeniach *viernes negro* a *Black Friday*. Keďže v španielčine je význam tohto chromatizmu širší (1. smolný deň, 2. deň najväčších výpredajov) a v slovenčine, naopak, zúžený (iba deň najväčších výpredajov), možno hovoriť o prekladových ekvivalentoch iba v tomto význame. V našom výskume sa vyskytli aj chromatizmy, ktorých význam je spoločný pre oba jazyky, dokonca v štruktúre obsahujú chromatický prvok, ale líšia sa práve týmto prvkom: napr. *poner verde* (*a alguien*) = *znosiť/zvoziť (niekoho) pod čiernu zem*. Teda zatiaľ čo v španielčine význam ostrej kritiky konotuje so zelenou a vzťahuje sa priamo na predmet, v slovenčine ten istý význam konotuje s čiernou farbou a vzťahuje sa na okolnosti deja.

V neposlednom rade možno spomenúť kulturémy, ktoré sa vyskytli pri oboch jazykoch. Španielske sme zoskupili do kategórie d) a slovenské do kategórie e). Pri bielej farbe sa vyskytlo viac slovenských kulturém než španielskych (20 vs. 11), pri čiernej farbe naopak: viac španielskych než slovenských (22 vs. 14). Obe kategórie zachytávajú chromatizmy bielej a čiernej farby charakteristické pre španielsku alebo slovenskú kultúru, vyplývajúce z historicko-spoločenko-kultúrno-geografických faktorov daných krajín a do opačného jazyka sú preložiteľné iba opisnou formou: napr. *biela pani* = *personaje mitológico que espanta a la gente en un castillo*; *Čierny Peter* = *tipo de juego de cartas*; *monte blanco* = *nezaľudnený*

kopec, ktorý je určený na založenie osady; *boda/merienda de negros* = veľký chaos pripomínajúci svadbu alebo olovrant černochoch.

5 Talianske lexikálne jednotky a ich ekvivalenty v slovenčine

5.1 Chromatizmus biely

a) talianske pomenovania so zhodnými slovenskými ekvivalentmi:

assegno in bianco – bianko šek

avena bianca – biely ovos

bandiera bianca – biela zástava (symbol kapitulácie, prímeria)

il bianco – 1.biela farba 2.beloch

bianco dell'occhio – očné bielko

bianco dell'uovo – vaječné bielko

bianconero - čiernobiely

cambiale in bianco – bianko zmenka

camice bianco – biely plášť (lekárov, zdravotníckeho personálu)

carne bianca – biele mäso (ľahkostráviteľné mäso z hydiny)

cavolo bianco – biela kapusta

cioccolato bianco – biela čokoláda

cipolla bianca – biela cibuľa

civiltà bianca – biela populácia

ciuffo bianco – biely prameň (vo vlasoch)

colletti bianchi – biele goliere (neformálne označenie administratívnych pracovníkov)

Domenica bianca – Biela nedeľa

farina bianca – biela múka

firma in bianco – bianko podpis

fruscio bianco – biely šum

gelso bianco – biela moruša

globuli bianchi – biele krvinky, leukocyty

Libro bianco – Biela kniha (dokument vydávaný Európskou komisiou a obsahuje návrhy na postup spoločenstva v určitej oblasti)

mafia bianca – biela mafia (v zdravotníctve)

magia bianca – biela mágia

morte bianca – biela smrť (v snehu)

notte bianca – 1. biela noc (prestížny kultúrny projekt); 2. pl. prírodný úkaz, keď slnko vôbec neklesá za horizont a v noci sa zošerí iba na niekoľko hodín

Olimpiadi bianche – biela olympiáda (zimná)

oro bianco – biele zlato

pane bianco – biely chlieb

pensiero bianco nero – čierno-biele, dichotómne myslenie

pepe bianco – biele korenie

polvere bianca – biely prášok (kokaín)

razza bianca – biela rasa, belosi

ribes bianco – biela ríbezľa

riso bianco – biela ryža

Sabato bianco – Biela sobota (deň pred Veľkonočnou nedeľou)

settore bianco – biela technika

sostanza bianca – biela hmota v mozgu

tartufo bianco – biela hlúzovka

tè bianco – biely čaj

tratta delle bianche – obchod s bielym mäsom

uva bianca – biele hrozno

verso bianco – blankvers, voľný verš

vino bianco – biele víno

zucchero bianco – biely cukor

b) talianske pomenovania s čiastočnými slovenskými ekvivalentmi:

aceto bianco – svetlý ocot

anima bianca – čistá duša

arma bianca – bodná zbraň

arte bianca – pekárske umenie

bugia bianca – milosrdná lož

carta bianca – voľná ruka (sloboda v rozhodovaní a konaní)

coscienza bianca – čisté svedomie

cravatta bianca – dress kód (frak)

elettrodomestici bianchi – biela technika (napr. chladničky, práčky)

farsi venire i capelli bianchi – zošedievť (od zúfalstva)

foglio (in) bianco – čistý, nepopísaný papier
criminale dal colletto bianco – zločinec s bielym golierom, „biely golier“
matrimonio in bianco – nenaplnené manželstvo
merlo bianco – biela vrana (doslovne biely drozd - zriedkavosť, rarita)
modulo bianco – nevyplnený formulár
mosca bianca – biela vrana (doslovne biela mucha - zriedkavosť, rarita)
nota bianca – celá nota
pesce bianco – ryby s bielym mäsom
passare una notte in bianco – stráviť bezsennú noc, počítať ovečky
passare una settimana bianca – stráviť týždeň na lyžovačke
prova in bianco – skúška na nečisto
(non) saper distinguere il bianco dal nero – nevidieť si na špičku nosa
(da) segnare con una pietra bianca – šťastný deň alebo udalosť, hodné zapamätania
(doslovný preklad z latinského “ *Albo signanda lapillo dies* “)
scheda bianca – prázdny volebný lístok
vedovo/a bianco/a – slamený vdovec/slamená vdova
voce bianca – detský hlas

c) talianske pomenovania bez slovenských ekvivalentov – opisný preklad:

addome in bianco – natívny röntgenový snímok žalúdka bez podania kontrastnej látky
andare in bianco – 1. nedosiahnuť svoj cieľ, byť neúspešný 2. byť neúspešný pri zvädzaní
žien
anno fiscale bianco – rok, počas ktorého sú ekonomické subjekty, oslobodené od platenia
daní
assemblaggio in bianco – kontrolná montáž
balena bianca – symbol Demokratickej strany vládnucej v Taliansku v období po druhej
svetovej vojne
carbone bianco – vodná energia
cucinare in bianco – variť jedlá bez pridania omáčok
cuocere in bianco – špeciálna technika pečenia slaných koláčov
di punto in bianco – odrazu, nečakane
esame in bianco – nevyplnený test (v škole)
fumata bianca – biely dym (dym stúpajúci zo Sixtínskej kaplnky, ktorý signalizuje, že bol

úspešne zvolený nový pápež)

lista bianca – zoznam osôb, na ktoré sa vzťahuje nejaká výhoda alebo výnimka

lupara bianca – vražda sicílskej mafie, po ktorej nebolo nájdené telo obete

omicidio bianco – tzv. „biela vražda“ (označuje úmrtie robotníka, v dôsledku úrazu ktorý bol zapríčinený nevhodnými pracovnými podmienkami)

mangiare in bianco – zdravo sa stravovať, konzumovať ľahkostrávitelné jedlá

partita in bianco – športový zápas končiaci remízou

pizza bianca – druh pizze bez pridania paradajkovej omáčky

rapina bianca – tzv. „biela lúpež“ (označuje rapidný nárast cien v dôsledku napr. inflácie)

semestre bianco – obdobie posledných šiestich mesiacov vlády Talianskej republiky

terremoto bianco –1. zemetrasenie, po ktorom sa štát nedostatočne postaral o zmiernenie jeho následkov 2. zemetrasenie, ku ktorému došlo v dôsledku nezodpovedného prístupu k životnému prostrediu zo strany verejných inštitúcií

d) slovenské pomenovania s čiastočnými ekvivalentmi v taliančine:

(až) do bieleho rána – fino all' mattino

Biela sobota – Sabato Santo

biela technika – elettrodomestici bianchi

biele miesta na mape/v literatúre – luoghi o parti sconosciuti nella mappa/letteratura

biely balet (Real Madrid)– i Blancos

biely rezort – settore della sanità

biely jogurt – yougurt bianco naturale

vybieliť účet – prosciugare il conto

za bieleho dňa – in pieno giorno

e) slovenské pomenovania bez talianskych ekvivalentov – opisný preklad:

ani biele ani čierne – qualcosa di poco chiaro

biela ekonomika – economia legale

biela káva – tipo di bevanda istantanea per i bambini

biela karta – carta verde assicurazioni macchine

biela mafia – v taliančine neexistuje

biela pálenka – tipo di acquavite

biela pani – personaggio della mitologia slovacca

biela sila – espressione usata dall'estrema destra per denominare i suoi seguaci che sono contro il gruppo etnico dei Rom oppure contro altre razze

biela tma – nebbia/vento con la neve

biele Slovensko – popolazione non appartenente ai gruppi etnici dei Rom

biele tváre – i bianchi nei classici film western

biele Vianoce, zelená Veľká noc – proverbio; significa se a Natale nevica, durante la Settimana Santa farà bel tempo

zelené Vianoce, Biela Veľká noc – proverbio; significa che se non c'è neve a Natale, ci sarà durante la Settimana Santa

čierne Vianoce, biela Veľká noc – proverbio; significa che se a Natale fa brutto tempo e piove, durante la Settimana Santa ci sarà la neve

biely január, zelený máj, plné stodoly a stajne – proverbio, significa prosperità se a gennaio c'è neve e a maggio farà bel tempo

hovoríť, že biele je čierne – dire il contrario, contraddire

Martin na bielom koni – proverbio; significa che il giorno di San Martino (l'11 novembre) si aspetta la neve

5.2 Chromatizmus čierny

a) talianske pomenovania so zhodnými slovenskými ekvivalentmi:

(il)nero- 1.čierna farba 2. černoč

acque nere – čierne vody, stoka

anima nera – čierna duša

avena nera – čierny ovos

avere i pensieri neri – mať čierne myšlienky

avere una giornata nera – mať čierny deň

bandiera nera – čierna zástava: 1.symbol smútku, 2. označenie znečistených morských oblastí

bile nera – čierna žlč

borsa nera – čierna burza

buco nero – čierna diera: 1. oblasť časopriestoru so silným gravitačným poľom 2. rozsiahly
prepad v ekonomike

cassetta nera – čierna skrinka

cavolo nero – čierna kapusta (odroda z Toskánska)

cigno nero – čierna labuť (neočakávaná udalosť, ktorá má výrazný dopad na ekonomiku)

civiltà nera – čierna civilizácia

commedia nera – čierna komédia

comunità nera – černošská komunita

continente nero – čierny kontinent

corpo nero – čierne teleso (hypotetické teleso, ktoré pohlcuje elektromagnetické žiarenie
všetkých vlnových dĺžok dopadajúce na jeho povrch)

cronaca nera – čierna kronika

denaro nero – čierne peniaze

fondi neri – čierne fondy

giorno nero – čierny deň

ingratitude nera – čierny nevďak

invidia nera – čierna závisť

in nero – na čierno

lavoro nero – práca na čierno

lista nera – čierna listina, zoznam previnilcov, neželaných osôb

magia nera – čierna mágia

mercato nero – čierny trh

messa nera – čierna omša

mettere bianco su nero – potvrdiť čierne na bielom

oro nero – čierne zlato (ropa)

pane nero – tmavý/čierny chlieb

pecora nera (della famiglia) – čierna ovca (rodiny)

pepe nero – čierne korenie

punto nero - čierny bod (komedón)

razza nera – čierna rasa

ribes nero – čierna ríbezľa

tè nero – čierny čaj

umorismo nero – čierny humor

vedere nero – vidieť niečo čierne, byť pesimista

vedova nera – čierna vdova : 1. druh smrteľne jedovatého pavúka 2. žena, ktorá zabíja mužov za účelov dedenia majetku (v jazyku žurnalistiky a kinematografie)

b) talianske pomenovania s čiastočnými slovenskými ekvivalentmi:

anima nera – čierna duša (človek bez morálnych zábran)

arte nera – černošské umenie (často môže ísť o diela zobrazujúce symboly černošskej ezoteriky)

avere pensieri neri – mať čierne myšlienky, myslieť negativisticky

cantante nero – černošský spevák

cioccolato nero – tmavá/horká čokoláda (s veľmi vysokým podielom kakaá)

cravatta nera – dres kód (smoking)

carbone nero – aktívne, resp. absorbčné uhlie

coscienza nera – nečisté svedomie

crisi nera – ťažká, hlboká kríza

cultura nera – černošská kultúra

dare a intendete bianco per nero – robiť z čierneho biele, z bieleho čierne

elettrodomestici neri – čierna technika (napr. televízory, počítače)

essere nero – 1. byť nahnevaný 2. byť negativisticky naladený

giornata nera – nešťastný, nevydarený deň

fame nera – vlčí hlad

incazzato nero – vulg. poriadne nabrúsený

ingiustizia nera – veľká nespravodlivosť

invidia nera – veľká závisť

lavorare /sgobbare come un nero – drieť ako osol/mulica

letteratura nera – černošská literatúra

luce nera – ultrafialová žiarenie

marea nera – ropná škvrna, ekologická katastrofa v mori

miseria nera – ťažká bieda

nota nera – polová nota

pensare nero – myslieť negativisticky

periodo nero – ťažké/smutné obdobie

pozzo nero – žumpa

sfiga/sfortuna nera – veľká smola

tribù nera – černošský kmeň

umore nero – zlá nálada

uomo nero – 1. čierny Peter (kartová hra) 2. štrašiak detí (postava vytvorená z ľudovej fantázie)

voce nera – rozčúlený hlas

zucchero nero – hnedý cukor

c) talianske pomenovania bez slovenských ekvivalentov – opisný preklad:

camice nere – čierne košele (označenie členov ozbrojenej milície Mussoliniho Národnej fašistickej strany)

cuore nero – čierne srdce (vyjadrenie smútku v jazyku emoji)

essere nero – 1. byť nahnevaný 2. byť negativisticky naladený

maglia nera - 1. cena útechy pre cyklistu, ktorý sa umiestnil na poslednom mieste na pretekoch Giro d'Italia 2. nelichotivé ocenenie za najhoršie umiestnenie v rebríčku

Mano nera – zločinecké skupiny mafiánskeho typu, ktoré operovali v I. polovici 20. storočia na území Talianska a USA

giacchetta nera – označenie pre futbalového rozhodcu

bestia nera – nočná mora, štrašiak (utkvelá predstava, až posadnutosť niečím obávaným)

fumata nera – „čierny dym“ (dym, ktorý stúpa zo Sixtínskej kaplnky ako symbol, že nová hlava rímskokatolíckej cirkvi nebola zvolená)

leggenda nera – zlá povest' o Španielskom kráľovstve

nero di seppia – tekutý tmavý sekrét zo sépie; v minulosti slúžil ako atrament, v súčasnosti nachádza uplatnenie hlavne v kuchyni

fare nero q. – zmlátiť (koho), stĺcť, zmaľovať (koho), až bude mať modriny

terrorismo nero – ozbrojené násilie zo strany extrémnej pravice v Taliansku, vzťahujúce sa na obdobie fašizmu

fare un quadro nero della situazione – vidieť niečo v čiernom svetle, opisovať pesimisticky

romanzo nero – 1. kriminálny román 2. žáner literatúry, ktorý spája prvky hororu a rytierskeho románu

(da) segnare con una pietra nera – nešťastný deň alebo udalosť (Starovekí Rimania verili v nešťastné dni, ktoré označovali v kalendári čiernymi

kameňmi.)

vederla nera – považovať niečo za beznádejné, vidieť v čiernych farbách

d) slovenské pomenovania s čiastočnými talianskymi ekvivalentmi:

čierna clivota – grande nostalgia

čierna káva – caffè senza latte

čierna múka – farina di segale

čierna zrada – grande tradimento

čierne svedomie – coscienza sporca

čierny alkohol – alcol prodotto o venduto illegalmente

čierny kašeľ – pertosse

čierny kôň – candidato preferito

čierny obchod – commercio illegale/clandestino

čierny pasažier – portoghese

ležať v čiernej zemi – essere morto

*maľovať (niečo) čierno – presentare in maniera negativa qualcosa che in realtà non è così
male o grave*

mať čierne myšlienky – avere i pensieri neri

mať čierny úmysel – avere cattive intenzioni

potme je každá krava čierna – di notte (al buio) tutti i gatti sono grigi

prepadnúť sa pod čiernu zem – predersi/sparire

e) slovenské pomenovania bez talianskych ekvivalentov – opisný preklad:

čierna séria zápasov – partite senza successo di una squadra

čierne prsty – dita di chi ruba

čierny anjel – messaggero di morte

držať čierneho Petra – essere in una posizione svantaggiata rispetto ad altre persone

*mať/držať čiernu hodinku – trascorrere un pò di tempo a parlare in pace con qualche
persona o stare tranquilli senza parlare*

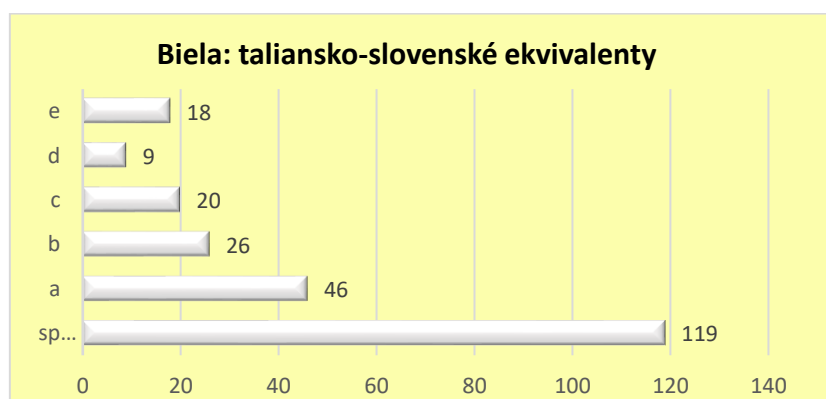
očierniť niekoho – accusare ingiustamente o diffamare una persona

vidieť čiernu mačku – vedere un gatto nero simbolizza la sfortuna

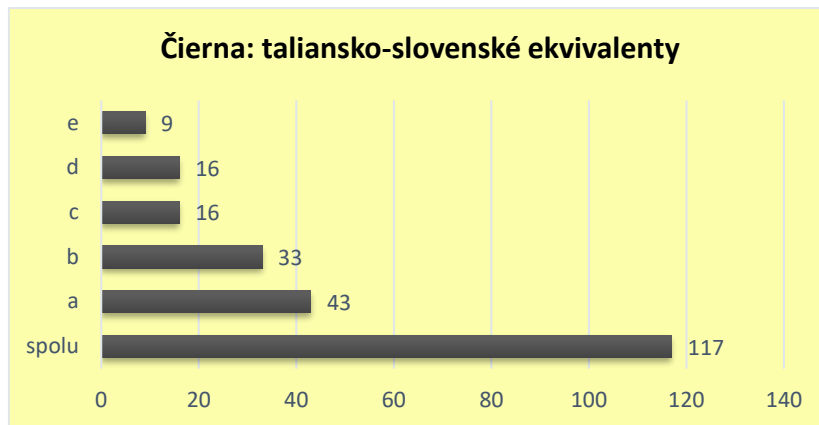
*zapísať (niečo) čiernou kriedou do komína – accettare qualcosa che però è di poca
importanza o rilevanza*

znosiť/zvoziť niekoho pod čiernu zem – esprimere una forte critica nei confronti di una persona

Skúmaných talianskych a slovenských výrazov s chromatismom biely sme identifikovali spolu 119 a s chromatismom čierny 117, z čoho vidíme vyváženú, akoro rovnakú produktivitu oboch farebných komponentov. Pokiaľ ide len o španielčinu, počty výrazov s komponentom bielej a čiernej farby sú identické: 92 vs. 92. Je teda zrejmé, že obe farby sú v talianskom jazyku približne rovnako produktívne. Pri bielej farbe je najpočetnejšia prvá kategória – a), do ktorej sme zaradili talianske výrazy, ktoré sa vyznačujú úplnou významovou paralelou so slovenskými ekvivalentmi, to znamená, že ich môžeme preložiť doslovne (46 výrazov). Rovnako aj v prípade čiernej farby je najproduktívnejšia kategória spojení s rovnakou formálnou štruktúrou, zhodným komponentným obsadením a motiváciou (43 výrazov). Pri oboch chromatických komponentoch je druhou najpočetnejšou skupinou kategória obsahujúca výrazy, ktoré majú v slovenčine podobný ekvivalent – b) kategória (26 biela a 33 čierna). Najmenej zastúpené sú spojenia, ktoré sú väčšinou viazané s reáliami prostredia danej krajiny a prekladáme ich najčastejšie len opisne. Najmenej lexikálnych jednotiek sa nachádza pri bielej farbe v d) kategórii (9 spojení) a pri čiernej v e) kategórii (9 spojení). Tieto výsledky zobrazuje graf č. 7 a graf č. 8. Symboly písmen a, b, c, d, e označujú kategórie podľa stupňa ekvivalencie medzi jazykmi, teda tie, do ktorých sme rozdelili taliansko-slovenské výrazy na začiatku.

Graf č. 7. Taliansko-slovenské ekvivalenty bielej farby

Graf č. 8. Taliansko-španielske ekvivalenty čiernej farby

5.3 Sémantická analýza

Pri komparácii viacslovných pomenovaní a frazém nás v prvom rade zaujímalo, s akými významami sa najčastejšie uplatňujú skúmané protipólne chromatismy. Podľa zdrojových oblastí významov sme ich začlenili do najpočetnejších skupín.

Môžeme konštatovať, že väčšinu výrazov s komponentom *biely* predstavujú lexikalizované spojenia vyjadrujúce podobnosť s odtieňmi bielej alebo svetlej farby. Do tejto kategórie možno zaradiť spojenia, ktoré pomenúvajú rôzne druhy potravín, nápojov a poľnohospodárskych plodín, ktorých podobnosť s bielou farbou je prirodzená alebo nadobudnutá výrobnou technológiou. Takýchto spojení sme v našom korpuse identifikovali najviac a väčšina z nich má v slovenčine úplný alebo čiastočný ekvivalent. Príkladom sú lexikalizované spojenia, ktoré našli svoje pevné miesto v lexikálnom fonde a v niektorých prípadoch aj v terminologickom aparáte talianskeho jazyka. Z kategórie potravín môžeme uviesť ako príklad výrazy *pane bianco*, *pesce bianco*, *riso bianco*, *cioccolato bianco*, *carne bianca*, *farina bianca*, *bianco dell'uovo*, *salsa bianca*. Zdrojovú oblasť poľnohospodárskych plodín a pochutín zastupujú výrazy ako *avena bianca*, *cavolo bianco*, *cipolla bianca*, *ribes bianco*, *gelso bianco*, *uva bianca*, *tartufo bianco*, *cavolo bianco*, *zucchero bianco*, *pepe bianco*, *aceto bianco*.

Vďaka kontrastnému charakteru bielej a čiernej farby existujú k niektorým z uvedených spojení antonymá s identickou formálnou štruktúrou a uplatnením protipólnej farby. Ide o nasledovné spojenia: *pepe bianco/nero*, *tè bianco/nero*, *tartufo bianco/nero*, *ribes bianco/nero*, *gelso bianco/nero*, *cioccolato bianco/nero*. V prípadoch niektorých opozít sa

uplatňuje v taliančine čierna a biela zložka, no do slovenčiny ju prekladáme aj ako svetlý, prípadne tmavý. Do tejto skupiny patria lexikalizované spojenia ako *aceto bianco* (svetlý ocot) alebo *cavolo bianco* (biela alebo svetlá kapusta). Niektoré pomenovania s chromatismom bielym tvoria opozitá s hnedou, prípadne tmavou farbou. Príkladom sú spojenia ako *zucchero bianco/bruno* (biely a hnedý cukor), pričom pod hnedým, resp. tmavým cukrom v Taliansku okrem trstinového, rozumieme aj obľúbený karamelový cukor. Ďalším príkladom je výraz *riso bianco/scuro* (biela a tmavá ryža). Kým v slovenčine rozlišujeme biely a tmavý chlieb, v taliančine existuje výraz *pane bianco* a *pane nero*. Výraz *pane nero* označuje celozrnný chlieb (*pane integrale*), ktorý sa v minulosti netešil u Talianov veľkej obľube. Súvisí to s dlhoročnou talianskou pekárskou tradíciou, nazývanou *arte bianca* (pekárske umenie) a chuťami miestnych obyvateľov, ktorí odjakživa uprestňovali biely chlieb a pečivo. Až s príchodom trendu zdravej výživy sa začal pomaly presadzovať na talianskom trhu aj celozrnný chlieb. Zaujímavé je antonymum *cavolo bianco/cavolo nero*, kde sa stavia protiklad na svetlej a tzv. „čiernej kapuste“, ktorá v taliančine pomenúva špeciálnu odrodu pôvodom z Toskánska, pripomínajúcu kel. Niektoré výrazy z tejto zdrojovej oblasti majú v taliančine opozitá obsahujúce iné chromatické komponenty, napr. *cipolla bianca/cipolla rossa* (biela/červená cibuľa).

Pri výrazoch obsahujúcich chromatismus *biely* sa v taliančine nie vždy uplatňuje len pozitívna konotácia. V talianskom jazyku biela farba často symbolizuje NEDOSTATOK, či ABSENCIU niečoho. Frazéma *vedova bianca* pôvodne slúžila na pomenovanie ženy, ktorej manžel emigroval do zahraničia z ekonomických dôvodov a domov sa už nevrátil. V modernej taliančine sa frazéma rozšírila o rodovú dvojicu *vedovo bianco* a obidva výrazy súvisia s dlhšou neprítomnosťou manžela alebo manželky, väčšinou z pracovných dôvodov. Obidva tvary môžeme prekladať do slovenčiny ako *slamený vdovec* alebo *vdova*. Podobne v prípade frazémy *matrimonio in bianco* ide o absenciu fyzického zblíženia manželov, o formálne manželstvo, pri ktorom nedochádza k jeho naplneniu. Zaujímavé je frazeologické spojenie *anno fiscale bianco*, ktoré označuje daňový rok, počas ktorého je ekonomický subjekt oslobodený od platenia daní alebo odvodov. V kontexte slovenskej legislatívy môže ísť napr. o prvý rok činnosti živnostníkov, za ktorý nemusia platiť odvody. V talianskych médiách toto spojenie často rezonovalo v súvislosti s pandemiou Covid 19, počas ktorej sa v krajine uvažovalo v čisto teoretickej rovine o oslobodení od platenia daní. Do slovenčiny môžeme uvedené frazeologické spojenie preložiť voľne ako „fiškálny rok bez povinnosti odvádzania daní.“

V taliančine sa biela farba realizuje vo frekventovanom spojení *in bianco*, ktoré preniklo kalkovaním do mnohých jazykov vrátane slovenčiny, a to s významom prázdny alebo nevyplnený. Chromatizmus biely sa veľmi často uplatňuje v talianskej kulinárskej oblasti, kde vyjadruje vo väčšine prípadov absenciu dôležitej prísady, striednosť použitých ingrediencií, prípadne techniku prípravy jedál. Biela farba v spojeniach ako *mangiare* alebo *cucinare in bianco* naznačuje spojitosť s prípravou a konzumáciou diétnych jedál, ochudobnených o kalórie a prísady. V súvislosti s talianskou kuchyňou možno spomenúť, že adjektívum *bianco* alebo príslovka *in bianco* sa uplatňuje v mnohých kulinárskych receptoch na jedlá, ktoré sú striedmo ochutené soľou a olejom, prípadne sú pripravované bez paradajkovej omáčky, ktorou sa zvyčajne konkrétny pokrm zvykne ochucovať. V niektorých prípadoch môže mať takéto označenie spojitosť s pridaním mlieka alebo vína. Pomerne známa je aj na Slovensku tzv. *pizza bianca*. Biela farba v jej názve naznačuje, že ide o recept bez pridania paradajkovej omáčky, ktorá je charakteristickou prísadou pri príprave tohto tradičného talianskeho jedla. V prípade názvu pokrmu *pasta in bianco* sa biela farba realizuje v podobnom význame. Ide o cestoviny pripravované bez tradičnej paradajkovej omáčky, často veľmi jednoducho ochutené, napr. maslom a parmezánom. V talianskej kulinárskej terminológii sa tiež môžeme stretnúť so spojením *cuocere in bianco*, ktoré treba odlišovať od vyššie uvedeného výrazu *cucinare in bianco*, ktoré v slovenčine označuje prípravu ľahkých, diétnych jedál. Frazéma *cuocere in bianco* označuje špeciálnu techniku prípravy slaných koláčov, ktorá spočíva v pečení cesta v tortovej forme, pokrytom papierom na pečenie, na ktorý sa kladú špeciálne keramické guľôčky, ktoré majú zabrániť deformácii tvaru koláča. Do tejto početnej kategórie patria aj zaujímavé frazeologické jednotky, ktoré sa podľa autorov Dietricha, Hoinkesa, Rovirò a Heineckeho „spájajú s pojmom beztretnosti“ (2006, s. 382). Ide o pomenúvacie jednotky ako napr. *terremoto bianco* (biele zemetrasenie), ku ktorému došlo v dôsledku zosuvu pôdy. Verejné inštitúcie podceňovaním problému niesli zodpovednosť za toto nešťastie, no neboli pre ne vyhovené trestnoprávne dôsledky. Zanedbávanie a ľahostajnosť k istým skutočnostiam, ktoré môžu mať za následok rôzne formy nehôd, či nešťastia, sú motiváciou aj u frazémy *omicidio bianco* (biela vražda), ktorou sa označuje úmrtie robotníkov, v dôsledku nedodržiavania bezpečnostných noriem. Treba však spomenúť, že s rovnakým významom existuje v taliančine aj frazéma *morte bianca* (biela smrť), ale v tomto prípade ide polysémantické spojenie, ktoré okrem uvedeného významu označuje aj úmrtie, ku ktorému došlo v ťažkých podmienkach počas zimných vysokohorských túr. Biela farba ako súčasť tohto spojenia sa asociuje so snehom, prípade ľadom. Frazéma *rapina bianca* (biela lúpež) súvisí s prudkým nárastom cien, ktorý ľudia

vnímajú ako okrádanie. Prítomnosť bielej farby sa obrazne spája s pojmom beztretnosti pre subjekty, ktoré zaviedli uvedené negatívne opatrenia. Opäť tu ide o význam absencie dôsledkou negatívne vnímaného konania. Z uvedeného vyplýva, že biela chromatická zložka má v taliančine veľmi často negatívnu konotáciu. V rámci asociačného poľa NEDOSTATOK, ABSENCIA sme celkovo zistili 13 výrazov.

Ako sme už spomenuli a poukázali na mnohých príkladoch, adverbium *in bianco* je v talianskom jazyku mimoriadne produktívne. Výrazy obsahujúce *in bianco* sa často vyskytujú aj v ekonomicko-právnom jazyku a jazyku administratívy a spájajú sa s významom PRÁZDNY, NEVYPLNENÝ. Uvádzame príklady ako *assegno in bianco* (nevypísaný, tzv. bianko šek), *cambiale in bianco* (bianko zmenka), *modulo in bianco* (čistý, nevyplnený formulár), *firmare in bianco* (podpísať in bianko). Ako je zrejmé z niektorých vyššie uvedených príkladov, tvar *in bianco* prenikol kalkovaním do slovenčiny, ale aj do mnohých ďalších jazykov. Za zmienku stojí aj výraz *consegnare un foglio bianco*, doslovne odovzdať čistý papier. Používa sa hlavne v školskom prostredí (odovzdať nevyplnený test). S rovnakým významom sa stretne aj pri spojení *esame in bianco*. Taliančina pozná aj výraz *scheda bianca* alebo *voto bianco* (nevyplnený volebný lístok). Kým neúčast' na voľbách predstavuje pasívnu formu zdržania sa hlasovanie, vloženie nevyplneného volebného lístka do urny je istou formou aktívneho zrieknutia sa hlasovania, pre ktorú sa volič rozhodol z rôznych dôvodov. Napriek tomu, že volič neoznačil kandidáta, jeho prázdny volebný lístok sa započítava do celkového počtu hlasov. Na Slovensku je takýto lístok považovaný za neplatný a býva znehodnotený. V rámci tejto kategórie uvádzame celkovo 13 výrazov.

Biela farba odjakživa evokovala ČISTOTU, či už fyzickú alebo duchovnú, DOBRO a NEVINNOSŤ, čoho dôkazom sú výrazy ako *anima bianca* alebo *coscienza bianca*. Adjektívum *bianco* v prípade týchto spojení prekladáme do slovenčiny ako čistý (čistá duša, čisté svedomie). K obidvom príkladom existujú v taliančine aj antonymá s rovnakou štruktúrou a použitím protipólnej farby *nero* (*anima nera*, *coscienza nera*) a ich slovenské ekvivalenty tiež obsahujú chromatizmus čierny. Pozitívnu konotáciu má aj frazeologická jednotka „*bugia bianca*“, ku ktorej existuje v slovenčine doslovná paralela *biela lož* alebo *biele klamstvo*. Hoci spoločný komponent frazém – slovo klamstvo označuje negatívny počin, chromatizmus biely sa spája s významom dobrý. V slovenčine sa okrem bielej lži často používa aj označenie milosrdná lož. Ide o triviálne klamstvo, ktoré sa využíva hlavne v situáciách, keď nechceme niekomu ublížiť. Podobne aj slovenská frazéma *biela závisť* má pozitívnu konotáciu, pretože sa spája skôr s obdivom, uznaním a radosťou z úpechu inej osoby a pôsobí ako inšpirácia, či motivačný impulz. V taliančine nemá tento výraz ekvivalent

s bielym chromatizmom a prekladá sa ako *buona invidia* (dobrá závisť). Zaujímavosťou je, že viaceré lexikografické zdroje uvádzajú protiklad *invidia nera* (čierna závisť), pričom adjektívum *nera* slúži na zosilnenie negatívneho významu. V oboch konfrontovaných jazykoch existuje frazeologické spojenie s rovnakým významom *magia bianca* (biela mágia), ktoré je antonymom *čiernej mágie*. Biela mágia symbolizuje dobro a jej rituály sa zameriavajú na dosiahnutie šťastia. Ako sme už spomenuli v úvodnej časti príspevku, symbolika bielej farby zohráva významnú úlohu v náboženstve. Väčšina obyvateľov Talianska a Slovenska vyznáva kresťansko-katolícke náboženstvo a táto skutočnosť sa odráža aj v rovnakých či podobných tradíciách. Biele šaty nevesty od nepamäti symbolizovali nevinnosť, podobne ako aj oblečenie bielej farby pre novorodencov. S nevinnosťou súvisí aj spojenie *voce bianca*, ktoré označuje detský hlas. Biela farba konotuje predovšetkým s čistotou, no nachádza svoje uplatnenie aj vo výrazoch s inými významami. Talianske spojenie *Domenica bianca* označuje podobne ako slovenčine Nedeľu božieho milosrdenstva alebo Druhú veľkonočnú nedeľu. Chromatizmus *biely* odkazuje na zvyk, podľa ktorého novokrstenci tohto dňa naposledy nosili biele rúcho, do ktorého boli odetí pri krste počas veľkonočnej vigílie. *Il Sabato bianco* (Biela sobota) je dňom, ktorý predchádza Veľkonočnej nedeli. Podľa väčšiny konzultovaných zdrojov sa biela farba spája so zvykom upratovania a bielenia, ktoré sa konalo pred Nedeľou Zmŕtvychstania. Slovenčina pozná v súvislosti s kresťanským náboženstvom aj pojem *Biely týždeň*, počas ktorého majú deti, ktoré pristúpili v danom roku k prvému svätému prijímaniu, možnosť zúčastňovať sa každý večer na svätých omšiach, ktoré sú venované práve im. V taliančine však *biely týždeň* (*settimana bianca*) predstavuje veľmi známe frazeologické spojenie s významom *týždeň strávený v horách na lyžovačke*. Je zrejmé, že táto frazéma odkazuje na spojitosť s bielou farbou snehu. V súvislosti s lyžovaním a zimnými športami je zaujímavé, že v taliančine neexistuje ekvivalent s bielou farbou k slovenskej frazеме *biely šport*. Na označenie zimných druhov športu používa taliančina spojenia *lo sport della neve* (šport na snehu) alebo *lo sport del ghiaccio* (ľadový šport). Do významovej kategórii ČISTOTA, DOBRO a NEVINNOSŤ patrí celkovo 8 spojení.

Do skupiny významov PREDBEŽNÝ, KOTNROLNÝ môžeme začleniť 3 viacslovné pomenovania. Príkladom je výraz *collaudo in bianco*, čo v preklade znamená predbežná kolaudácia, čiže predbežné ukončenie časti ešte prebiehajúcej stavby. Patrí sem aj frazeologické spojenie *prova in bianco*. Podobne aj v tomto prípade sa chromatický komponent *bianco* vzťahuje na niečo, čo ešte nie je definitívne a je len v štádiu testovania a kontrol. Frazému *prova in bianco* môžeme preložiť ako skúšku alebo testovanie „naslepo“ a

v taliančine ju používame hlavne v súvislosti s testovaním prístrojov a zariadení. Ako príklad uvádzame technickú kontrolu prístroja bez použitia elektriny alebo inej pohonnej látky. Do tohto významového poľa patrí aj terminologické spojenie *assemblaggio in bianco*, ktoré má v slovenčine prekladový ekvivalent *kontrolná montáž*.

S významom NEUTRÁLNY spája frazeologické spojenie *risultato bianco*, pod ktorým v slovenčine rozumieme nerozhodný výsledok. Podobný význam má aj frazéma *partita in bianco*, ktorá označuje športový zápas, končiaci remízou. Neutralitu a zmier konotuje v oboch porovnávaných jazykoch aj známy výraz *bandiera bianca* (biela zástava). To tejto významovej kategórie tak môžeme zaradiť 3 spojenia.

Čierna farba sa v európskych kultúrach odjakživa spájala s negatívnymi emóciami a fenoménmi, dôkazom toho je aj častý výskyt spojení, ktoré môžeme zaradiť do kategórie NEŠŤASTIE, PESIMIZMUS. Chromatizmus čiernej súvisí s početnou škálou negatívnych emócií, a preto do tohto poľa môžeme zaradiť aj výrazy s významom *pesimistický, smutný, nahnevaný, deprimovaný, pochmúrny* alebo *majúci smolu*. Spojenie *essere nero* v prenesenom zmysle slova znamená mať veľmi zlú náladu alebo byť nahnevaný. Do tejto kategórie môžeme zaradiť spojenia *pensare nero, umore nero, giornata nera, vedere nero, avere pensieri neri*, ale aj výraz *pensare bianco nero*, ktorý v sebe zahŕňa biely aj čierny komponent. Toto spojenie označujúce psychologický jav známy ako čierno-biele myslenie, má negatívnu konotáciu, pretože ide o nepresné myšlienky, ktoré zvyčajne umocňujú negatívne emócie a zlé sebahodnotenie človeka. V súvislosti s negatívnymi emóciami treba spomenúť aj výraz *voce nera*, ktorý sa významovo vzťahuje na hrubý hlas človeka pod vplyvom hnevu. Zaujímavým príkladom sú výrazy *sfortuna nera* alebo *sfiga nera*, kde spojením substantív s významom *smola* a adjektívom *čierny* zdôrazníme, že ide o obrovskú smolu. Podobne aj v prípade výrazu *incazzato nero*, kde adjektívum *nero* zdôrazňuje intenzitu negatívnej emócie a má funkciu superlatívu. Do slovenčiny ho môžeme preložiť ako rozzúrený, rozčúlený do krajnosti. Veľmi obľúbené je v taliančine aj synonymum *incazzato nero*, ktoré vykazuje prvok vulgarizmu. V taliančine rozlišujeme význam dvoch podobných frazém, a to *vedere nero* a *vederla nera*. V prvom prípade prekladáme frazému do slovenčiny ako *vidieť čierno*, t. j. pozeráť sa na svet negativistickou optikou. Frazémou *vederla nera* vyjadrujeme presvedčenie, že konkrétny zámer skončí neúspechom. Do slovenčiny by sme tento výraz mohli preložiť ako *nevidieť niečo sľubne*. Ďalší významový rozdiel možno badať pri výrazoch *giornata nera* e *giorno nero*. Ak použijeme výraz *giornata nera*, máme na mysli deň, počas ktorého nás sprevádzala smola alebo prekážky. Do slovenčiny by sme mohli toto spojenie preložiť ako *ťažký deň*, prípadne *nešťastný deň*, v závislosti od kontextu alebo

situácie. Lexikálna jednotka *giorno nero* sa často vyskytuje v jazyku žurnalistiky a významovo sa vzťahuje na deň, počas ktorého došlo k nešťasnej udalosti spoločenského, politického, či ekonomického charakteru. Prívlastok *nero* môžeme analogicky použiť aj pri vyjadreniach iných časových období, napr. *settimana nera*, *weekend nero*, *lunedì nero*. V prípade výrazu *venerdì nero* (čierny piatok), nemá chromatizmus čierny negatívnu konotáciu. Ide o kalk z anglického jazyka (*black friday*), ktorý pomenúva deň, počas ktorého je možné výhodne nakupovať. Zaujímavosťou je, že na vyjadrenie nezdaru v taliančine existujú aj slovné spojenia obsahujúce chromatizmus *biely*, dôkazom čoho sú výrazy ako *andare in bianco* (neuspieť, nedosiahnuť stanovený cieľ) a *mandare in bianco* (niekoho odmietnuť, poslať do čerta). Uvádzané slovné spojenia sa často používajú s významom neuspieť pri zvädzaní žien. S významom nešťastie sa asociujú aj frazémy *crisi nera* a *miseria nera*. So spojením *crisi nera* sa často stretávame v jazyku žurnalistiky a chromatizmus čierny sa spája s hlbokou krízou. „Siamo in una *crisi nera*, una recessione senza precedenti nell'era contemporanea. “[Žijeme v období hlbokej krízy, recesie, ktorá nemá v modernej dobe precedens.]¹⁷ Spojenie *miseria nera* označuje ťažkú chudobu a realizuje sa aj v tvare relatívneho superlatívu - *la più nera miseria* (najťažšia chudoba). Výrazov s významom NEŠŤASTNÝ, PESIMISTICKÝ sme celkovo zaznamenali 20.

Početnú skupinu tvoria aj výrazy súvisiace s černošským etnikom. V taliančine sa na označenie príslušnosti k ČIERNEJ RASE používa substantívum *il nero*. V súvislosti s príslušníkmi čiernej rasy sme vyexcerpovali 12 jednotiek: *cultura nera*, *civiltà nera*, *razza nera*, *continente nero*, *le tribù nere*, *musica nera*, *cantante nero*, *arte nera*, *letteratura nera*, *trattare qu come il nero*, *lavorare/sgobbare come il nero*. Prevažne ide o spojenia, v prípade ktorých prekladáme chromatizmus *nero* adjektívom černošský. Uvedené príklady zahŕňajúce čiernu farbu pomenúvajú okrem iného černošskú kultúru, hudbu, spevákov či literatúru. V tejto súvislosti stojí za zmienku spojenie *voce nera* (čierny hlas), u ktorého sa chromatizmus čierny nespája s významom černošský hlas, ale s temno podfarbeným hlasom človeka v stave hnevu a zlosti. Popri štylisticky neutrálnom substantíve *il nero*, najväčší taliansky výkladový slovník *Treccani* uvádza aj podstatné meno *il negro*. Ide o expresívne slovo s hanlivým významom a vzťahuje sa na človeka čiernej rasy, žijúceho hlavne v oblastiach subsaharskej Afriky. Toto slovo je veľmi zaujímavé z etymologického hľadiska. Jeho pôvodný význam je odvodený z latinského *nigru*. Označenie čierneho etnika *il negro*, s emočným podfarbením neskôr znovu preniklo do taliančiny kalkovaním z angličtiny. Okrem

¹⁷ <<https://www.adhocnews.it/e-crisi-nera-per-l-italia-ora-lo-conferma-anche-listat/>>

prírovnania *lavorare/sgobbare come un negro* (doslovne pracovať/drieť ako černochoch), sa v taliančine môžeme stretnúť aj s frazémou *fare il negro* s významom „pracovať viac ako ostatní zamestnanci s neprimerane nízkym finančným ohodnotením“. Obidva príklady naznačujú súvislosť s dehonestujúcim zaobchádzaním s černoškými obyvateľmi, ktorí boli ako otroci prevážaní z Afriky do oblasti Severnej a Južnej Ameriky. Podobnú motiváciu má aj prírovnanie *trattare qu come un negro* (zaobchádzať s niekým ako s černochochom). V slovenčine neexistuje doslovný ekvivalent tohto prírovnania, a tak ho prekladáme ako „zaobchádzať s niekým ako so (špinavou) handrou“, prípadne ako „s onucou“. Vzhľadom na fakt, že ide o pejoratívum a v súčasnosti je rasizmus veľmi pertraktovanou témou, badať tendenciu vyhýbať sa tomuto slovu a nahradiť ho neutrálnym pomenovaním *il nero*. Preto aj prírovnanie *lavorare come un negro* sa používa menej a namiesto neho sa volí skôr varianta *lavorare come un nero*. K prírovnaniu môžeme priradiť slovenský prekladový ekvivalent „makat’/drieť ako mulica/kôň/vol“.

Ďalším významným asociatívnym poľom lexikálnych jednotiek a frazém s chromatickým prvkom čierny je ILEGALITA. S týmto významom existuje v taliančine široký diapazón slovných spojení z oblasti ekonomiky. Do tohto poľa môžeme zaradiť 8 nasledovných výrazov: *in nero, mercato nero, borsa nera, lavoro nero, fondi neri, economia nera, denaro nero, Mano nera*. Možno konštatovať, že v tomto prípade ide často o úplnú ekvivalenciu, o čom svedčia príklady ako *mercato nero* (čierny trh), *economia nera* (čierna ekonomika), *fondi neri* (čierne fondy) *lavoro nero* (práca na čierno). V niektorých prípadoch ekonomických termínov, ako napr. *economia nera* alebo *mercato nero* sa na označenie ilegálnych javov paralelne popri čiernej farbe využíva aj sivá. Za veľmi produktívnu možno považovať príslovku *in nero*, ktorá je súčasťou širokej škály výrazov, ako napr. *costruire in nero* (stavať na čierno), *affittare in nero* (prenajímať na čierno), *vendere in nero* (predávať na čierno), *acquistare in nero* (kúpiť na čierno), *lavorare in nero* (pracovať na čierno), *assumere in nero* (zamestnávať na čierno). V prípade frazémy *Mano nera* ide o kulturému, ktorá sa spája s mafiánskym prostredím z rokov 1900 – 1930 v USA a v Taliansku. Išlo o zločinecké skupiny, ktorí sa v rámci svojej ilegálnej činnosti zameriavali hlavne na vyhrážanie sa tzv. výpalníctvom, prípadne inými formami poškodenia majetku, či ujmu na zdraví a živote ich obetí.

Zaujímavé je, že k vyššie uvedeným frazeologickým spojeniam neexistujú v taliančine výrazy s opozitným významom. Biela farba v taliančine sa s významom oficiálny alebo legálny neuplatňuje. Chromatizmus čierny tiež často konotuje s významom ZLA, a AMORÁLNEHO SPRÁVANIA, ktoré nemusí priamo súvisieť s nezákonnosťou. Do tejto

kategórie patrí 7 nasledovných spojení: *uomo nero, anima nera, messa nera, ingratitudine nera, coscienza nera, ingiustizia nera, bestia nera*. Spojenie *anima nera* (čierna duša) v taliančine evokuje zlo a temno a označuje sa ňou bezcharakterný človek bez škrupulí. Frazéma *uomo nero* (čierny muž) sa vzťahuje na legendárnu postavičku imaginárneho a tajomného muža, ktorý podľa talianskej legendy unášal neposlušné deti. Frazéma pomenúva aj známu kartovú hru, ktorú v slovenčine poznáme pod názvom *Čierny Peter*. V spojeniach *ingratitudine nera* a *ingiustizia nera* prívlastok čierny zdôrazňuje negatívny význam substantívov *nevďačnosť* a *nespravodlivosť*. Do slovenčiny ich môžeme preložiť ako *vrcholná nevďačnosť*¹⁸ a „*vrcholná/krutá nespravodlivosť*.“ V literárnych zdrojoch sme sa pri týchto výrazoch stretli aj s tvarmi relatívneho superlatívu *la più nera ingratitudine/ingiustizia*. Za výstižný slovenský prekladový ekvivalent považujeme *do neba volajúca nevďačnosť* a *nespravodlivosť*. Výraz *bestia nera* (čierna zver) sa v prenesenom zmysle slova používa na označenie nočnej mory alebo strašiaka, ak máme na mysli situáciu, prípadne osobu, ktorá v ľuďoch vyvoláva neprijemné pocity a obavy, dokonca ich privádza do stavu posadnutosti. Môže ísť napríklad o náročný a pre niekoho neoblúbený predmet v škole, napr. „*La matematica era la mia bestia nera. I numeri erano sempre stati per me un universo misterioso e impenetrabile* (Dentello, 2020). [Matematika bola pre mňa odjakživa nočnou morou. Čísla pre mňa vždy predstavovali záhadný a nepreniknuteľný vesmír]¹⁸. Môže ísť aj o osobu, napr. rivala v športe, alebo akejkolvek inej oblasti: “*Cristiano Ronaldo è la mia bestia nera. Stiamo parlando, come fanno tutti, di un giocatore fortissimo.*“ [Cristiano Ronaldo je mojím strašiakom. Rozprávame sa, ako všetci vedľa, o veľmi silnom hráčovi.]¹⁹

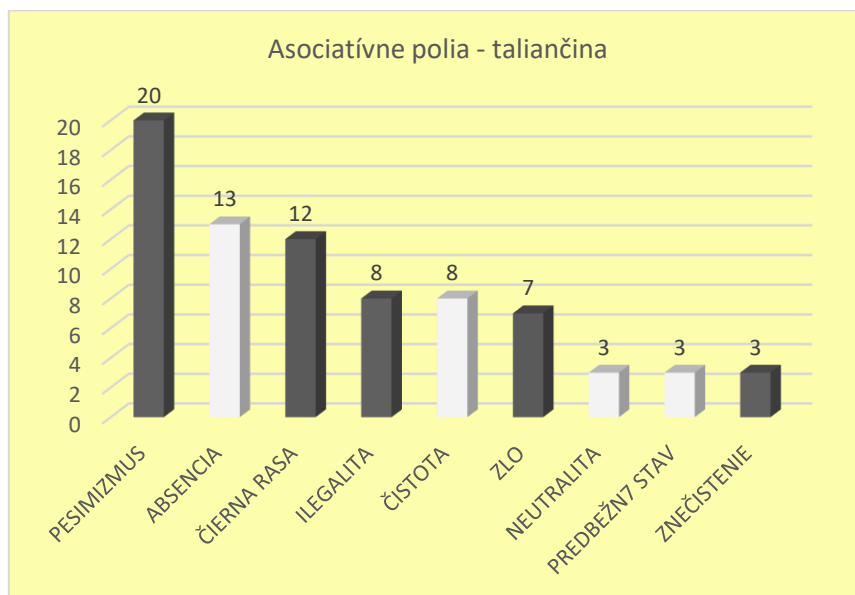
Pri porovnávaní výskytu lexikálnych jednotiek s chromatismom čierny sme sa stretli s frazémou *bandiera nera* (čierna zástava), ktorá sa v oboch porovnávaných jazykoch spája so smútkom a úmrtím, no v taliančine poukazuje aj na negatívny jav znečistenia morí. Prítomnosť čiernej vlajky na niektorých miestach pobrežia signalizuje ťažký stav znečistenia mora, spôsobený bezohľadnosťou miestnych fabrik voči životnému prostrediu. S ohrozením životného prostredia súvisí aj frazéma *maglia nera* (čierne tričko), ktorá sa často vyskytuje v jazyku žurnalistiky a označuje najhoršie umiestnenie v rebríčku. Čierne tričko pôvodne znamenalo cenu útechy pre súťažiaciho cyklistu, ktorý sa umiestnil na poslednom mieste klasifikácie na známych pretekoch Giro d'Italia. Do slovenčiny prekladáme toto spojenie podľa kontextu alebo situácie frazémami ako „*byť/umiestniť sa na chvoste rebríčka, prípadne na čele rebríčka, ak ide o umiestnenie v klasifikácii týkajúcej sa negatívneho javu.*“ Toto

¹⁸ Náš preklad

¹⁹ Náš preklad (<<https://www.juvenews.eu/notizie>>)

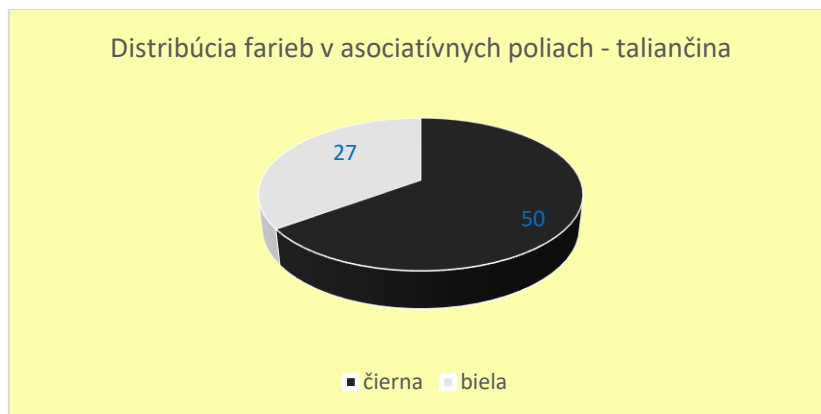
nelichotivé ocenenie sa často okrem iného udeľuje za nepriaznivý stav životného prostredia, čo dokladujú nasledovné príklady: „*Torino tre volte maglia nera d'Italia per lo smog.*“ (V Taliansku vedie Turín po tretíkrát v rebríčku oblastí s najznečistenejším ovzduším). „*Campania maglia nera per i reati ambientali*“ [Kampaňa na čele rebríčka za trestnú činnosť v oblasti životného prostredia]²⁰. Do tejto kategórie zaraďujeme aj frazeologické spojenie *marea nera* (doslovne čierny príliv), ktorá sa významovo vzťahuje na ekologickú katastrofu, spôsobenú únikom ropy do mora. V kategórii súvisiacej s významom ZNEČISTENIE ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA sme zaznamenali 3 výrazy.

Výsledky analýzy jednotlivých asociatívnych polí popísaných v španielskom jazyku znázorňuje graf č. 9 a kvantitatívnu distribúciu čiernej a bielej farby v týchto poliach graf 10.

Graf č. 9. Asociatívne polia – taliančina

²⁰ <<https://www.laredazione.eu/mare-monstrum-2020>>

Graf č. 10. Distribúcia farieb podľa asociatívnych polí

6 Ekvivalentné španielske a talianske pomenovania

Predpokladáme, že ekvivalentných pomenovaní v španielčine a taliančine bude viac ako rovnakých ekvivalentov v španielčine a slovenčine alebo taliančine a slovenčine. Dôvodov pre túto hypotézu je viacero: obidva jazyky sú románske, analytické, stredozemské, majú časti spoločnej alebo podobnej histórie, podobné klimatické pomery a pod. Následne uvádzame rovnaké pomenovania v oboch románskych jazykoch. Tieto lexikálne jednotky sme zaradili do dvoch skupín: spoločné pomenovania pre všetky tri jazyky, teda slovenčinu, španielčinu a taliančinu a spoločné pomenovania len pre španielčinu a taliančinu.

6.1 Chromatizmy spoločné pre slovenčinu, španielčinu a taliančinu

Biely

azúcar blanco – zucchero bianco – biely cukor

blanco - il bianco – beloch

bandera blanca – bandiera bianca – biela zástava

blanco de los ojos – bianco dell'occhio – očné bielko

blanco y negro – bianconero – čierno-biely

civilización blanca – civiltà bianca – biele obyvateľstvo

glóbulo blanco – globuli bianchi – biela krvinka

cheque en blanco – assegno in bianco – bianko šek

chocolate blanco – cioccolato bianco – biela čokoláda

luz blanca – luce bianca – biele svetlo (fyz.)

magia blanca – magia bianca – biela mágia

oro blanco – oro bianco – biele zlato

pan blanco – pane bianco – biely chlieb

papel blanco – foglio in bianco – biely (prázdny) papier

pimienta blanca – pepe bianco – biele korenie

polvo blanco – polvere bianca – biely prášok (kokaín)

raza blanca – razza bianca – biela rasa

verso blanco – verso bianco – blankvers

vino blanco – vino bianco – biele víno

noches blancas – notte bianca – biele noci

Čierny

agujero negro – buco nero – čierna diera
bandera negra – bandiera nera – čierna zástava (symbol smútku)
bilis negra – bile nera – čierna žlč
caja negra – cassetta nera – čierna skrinka
cisne negro – cigno nero – čierna labuť
comedia negra – commedia nera – čierna komédia
continente negro – continente nero – čierny kontinent
humor negro – umorismo nero – čierny humor
lista negra – lista nera – čierna listina
magia negra – magia nera – čierna mágia
mercado negro – mercato nero – čierny trh
misa negra – messa nera – čierna omša
negro sobre blanco – mettere bianco su nero – čierne na bielom
oro negro – oro nero – čierne zlato
oveja negra – pecora nera – čierna ovca
pan negro – pane nero – čierny chlieb
pimienta negra – pepe nero – čierne korenie
raza negra – razza nera – čierna rasa
viuda negra – vedova nera – čierna vdova
té negro – té nero – čierny čaj
viernes negro – venerdì nero – čierny piatok (black Friday)
punto negro – punto nero – čierny pór (na pleť)

6.2 Chromatizmy spoločné pre španielčinu a taliančinu

Biely

carne blanca – carne bianca
firma en blanco – firma in bianco
fumata blanca – fumata bianca
sustancia blanca – sostanza bianca

trata de blancas – tratta delle bianche
arma blanca – arma bianca
carta blanca – carta bianca
copión en blanco y negro – copia in bianco e nero²¹
en blanco – in bianco
la blanca – nota bianca
metal blanco – metallo bianco
mirlo blanco – merlo bianco
no distinguir lo blanco de lo negro – non (saper) distinguere il nero dal bianco
papel blanco – foglio in bianco
pescado blanco – pesce bianco
pasar la noche en blanco- passare una notte in bianco
semana blanca - passare una settimana bianca
marcar/señalar con piedra blanca – (da) segnare con una pietra bianca
salsa blanca – salsa bianca
voto en blanco – voto bianco
pasar la noche en blanco- passare una notte in bianco
semana blanca - passare una settimana bianca

Čierny

aguas negras – acque nere
arte negro – arte nera
azúcar negro – zucchero nero
civilización negra – civilizzazione/civiltà nera
bestia negra – bestia nera
dinero negro – denaro nero
en negro – in nero
estar negro – essere nero
fumata negra – fumata nera
chocolate negro – cioccolato nero
jamón de pata negra – il prosciutto pata negra/il pata negra
leyenda negra – leggenda nera

²¹ kópia filmu pri výrobe (kinem.)

luz negra – luce nera

marea negra – marea nera

marcar/señalar con piedra negra – (giorno) da segnare con una pietra nera

música negra – musca nera

(algo) negro – nero (fame nera)

novela negra – romanzo nero

la (nota)negra – la nota nera

no distinguir el blanco del negro – no saper distinguere il bianco dal nero

pozo negro – pozzo nero

tener la negra – sfiga/sfortuna nera

trabajar como un negro – lavorare /sgobbare come un nero

pasarlas negras – avere un periodo nero

ponerse (alguien) negro – incazzarsi nero

vérse las negras – vederla nera

trabajar como un negro - lavorare /sgobbare come un nero

7 Odvodené pomenovania

Vzhľadom na skutočnosť, že slovenčina je typologicky odlišná od španielčiny a taliančiny, považovali sme za rovnako zaujímavé vyhľadať nové, odvodené pomenovania od slov *blanco/bianco/biely* a *negro/nero/čierny*.

BLANCO

blancor, blancura – belosť, beloba

blanquete, blanquimento – bielidlo

blancazo, blancuzco, blanquecino, blanquinoso, blanquizco, blanquizo desblanquecido, desblanquiñado – bledý, vyblednutý

blanquecer – blednúť

emblanquear, emblanquecer – vybieliť

NEGRO

negrero – otrokársky/otrokár (*barco negrero* – otrokárska loď)

negritud – černošské

denegrecer, denegrir, ennegrecer – stať sa čiernym, sčernať

renegrear – očernievať

renegrado – sčernalý

V španielskych zdrojoch sme síce našli o niečo viac pomenovaní odvodených od *negro*, ktoré tu neuvádzame, pretože ide o výrazy, ktoré sa používajú v Latinskej Amerike či už z dôvodu toho, že pôvodné indiánske obyvateľstvo je tmavšej pleti alebo z historického dôvodu prítomnosti černošských otrokov na tomto kontinente. Keďže jedno z našich kritérií bolo, že uvádzame len pomenovania používané v európskej španielčine, tieto lexikálne jednotky sme sem nezaradili. Môžeme pozorovať, že odvodených slov je viac od slova *blanco* (15) než *negro* (7). Najpočetnejšou skupinou odvodenín sú adjektíva vo význame bledý, vyblednutý (8 synonym), ktoré vznikli väčšinou sufixáciou a v dvoch prípadoch kombinovane, teda aj sufixáciou aj prefixáciou. Vyskytli sa 4 substantíva, ktoré vznikli tiež deriváciou a 3 slovesá, z ktorých až dve vznikli kombináciou sufixu a prefixu.

BIANCO

bianchino, biancuccio, bianchéto, biancaccio – bledučký

biancastro – vyblednutý, špinavobiely

sbianchito – vyblednutý

bianchezza, biancore – beloba, belosť

bianchetto – 1.bielidlo 2.biely očný tieň

sbianchire, sbiancarsi – vyblednúť

bianchire – bieliť, vybieliť

imbianchire – namaľovať na bielo

sbianca – bielenie bielizne

biancorossi (pl) – hráči talianskeho futbalového tímu Vicenza

biancospino - hloh

biancovestito – oblečený v bielom

finebianco – jemne biely

montebianco – dezert (podobný gaštanovému pyrė)

NERO

nerognolo, nerastro, nericcio, nerigno – černastý

neretto – tučné čierne písmo (bold)

nerezza - čiernota

annerire, annerare – stmavnúť, sčernieť

nereggiare - sčernieť

neroazzurri – hráči talianskeho futbalového tímu Inter

nerofumo – sadza

Z vyššie uvedených príkladov môžeme konštatovať, že aj v taliančine, rovnako ako v španielčine, je väčšia časť pomenovaní odvodených od bielej farby: 17 vs. 11. Podobne ako v prípade španielskeho jazyka, väčšina z nich sa používa vo význame bledosť, či beloba. Uvedené odvodeniny vznikli predovšetkým sufixáciou (*bianchino, biancuccio*) a prefixáciou a sufixáciou zároveň (*sbianchire, sbiancarsi*). Niektoré pomenovania vznikli kompozíciou (*montebianco*). Celkový počet kompozít pomenovaní s chromatismom bielej farby je 5. V prípade čiernej farby sme zaznamenali nižší počet odvodenín, vzniknutých prevažne sufixáciou (*nereggiare, nericcio*) alebo dvojakým spôsobom, t. j. prefixáciou a sufixáciou (3 synonymá). Najčastejšie sa vyskytli pomenovania, ktoré do slovenčiny prekladáme ako

černastý. Dve pomenovania vznikli aj kompozíciu a ide o slová *neroazzurri* a *nerofumo*. Celkový počet odvodením od čiernej farby je 8.

BIELY

bielizeň, bielizník, bielkovina, bielko,

bieloba, bielosť, belosť, belota, bielota, bielovlasý, beláň, belaňa, belko, bielokrvnosť (leukémia),

bledý, bielohlavok, bielohlavý, beloskvúci, snehobiely, mliečnobiely, jasnobiely, belostný, porcelánovobiely, belavý, žltobiely, modrobiely, sivobiely, špinavobiely, striebrobiely, bielučký, bielunký, bielučičký, zabielený, zebelený, pribiely, belostný

blednúť, vyblednúť, belieť (sa), obelievať, zbelievať, pobelievať, bieliť, obelieť, zabelieť sa bielo, nabielo, dobiela, snehobielo, bielučko, bielulinko, bieluško, nabelučko, dobielulinka

ČIERNY

čerň, černica, černidlo, černocho, černokňažník, čierňava, černozem

černastý, černavý, černistý, čiernooký, čiernovlasý, čiernušský, čiernulinký, uhľovočierny, tuhočierny, černastý, černavý, šedivočierny, načernastý, černistý, začernetý, očernetý

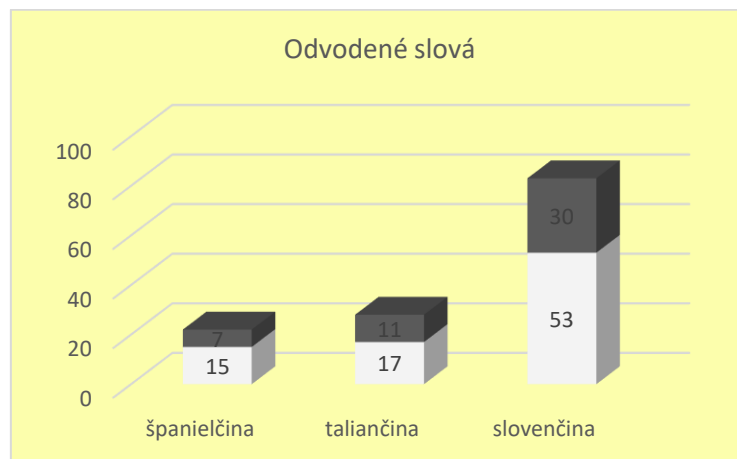
černieť, očerniť, sčernieť, očierniť

čierno, dočierna, načierno

Môžeme vidieť, že slovenčina ako flektívny jazyk disponuje väčším počtom odvodených lexikálnych jednotiek než taliančina či španielčina. Pri slovenčine podobne ako pri románskych jazykoch sa vyskytuje viac pomenovaní s bielou farbou (53) oproti pomenovaniam s čiernou farbou (30). Táto skutočnosť je zapríčinená tým, že slovenčina derivuje mnohé deminutíva (*bielučký, bielulinký*). Deminutíva sú zvyčajne pozitívne a čierna farba je negatívna, takže sa od nej netvorí toľko deminutív (našli sme dve: *černušský, čiernulinký*). Čo sa týka slovných druhov okrem adjektív, substantív a sloviess sa v slovenskom jazyku používajú aj adverbiá (*načierno, dobiela*). Odvodené slová vznikli sufixáciou, prefixáciou ale aj skladaním, či sú to už zložené substantíva (*černokňažník, černozem*) alebo adjektíva (*bielovlasý, čiernooký*). Je zaujímavé, že v slovenskom jazyku vznikli kombináciou farieb nové odtiene (*belosivý, žltobiely, modrobiely, čiernosivý*), čo sme tiež nemohli pozorovať pri románskych jazykoch. Oproti románskym jazykom tvorí slovenčina oveľa viac nových pomenovaní, ktoré sa nevzťahujú vyslovene len na farbu ako napr. *beloba, čerň*, ale pomenúvajú nové skutočnosti (*černokňažník, černozem, černica,*

čierňava, bielizeň, bielko, biekovina). Flektívny charakter slovenského jazyka sa prejavuje aj v pomenovaní ľudí tmavej pleti, v románykch jazykoch je to stále *negro/nero*, zatiaľ čo slovenčina používa deriváty *černoč*, *čerrnosšký*, hoci v niektorých prípadoch uprednostňuje základové slovo čierny (*černošská hudba* ↔ *čierny kontinent*).

V grafe č. 11 môžeme vidieť počet odvodnení z obidvoch analyzovaných farieb vo všetkých troch jazykoch. V slovenčine je výrazne viac odvođených slov (83) ako v španielčine a taliančine, kde je počet veľmi podobný (22 a 28).

Graf č. 11. Odvođené slová v španielčine, taliančine a slovenčine

Záver

Na základe sémantickej analýzy 242 španielskych lexikálnych jednotiek s prvkom bielej a čiernej farby v štruktúre sme boli schopní identifikovať a popísať pre slovenčinu aj pre španielčinu 6 asociatívnych polí podľa najčastejšie sa vyskytujúcich významov u skúmaných jednotiek. Tieto asociačné polia obsahovali chromatizmy buď len s bielou alebo len s čiernou farbou, zriedkavo sa v rámci jedného asociačného poľa našli spojenia s oboma chromatickými prvkami. V španielčine sme tak sémantickej analýze mohli podrobiť 45 jednotiek (31 tvorených čiernou a 14 bielou farbou) a v slovenčine 29 (17 s bielou a 12 s čiernou). Ako sme mali možnosť vidieť, vzhľadom na historické asociácie a koncepty, ktoré sa spájajú s danými chromatickými prvkami, ide o farby s pomerne vysokým výskytom v jazyku. V prípade talianskeho jazyka sme analyzovali 236 lexikálnych jednotiek a popísali sme 9 asociatívnych polí. Naša sémantická analýza dokázala, že v taliančine biela a čierna farba vyjadruje najviac významov, kvantitatívne porovnateľne so španielčinou. V tabuľke č. 1 ponúkame prehľad všetkých asociácií vo všetkých troch jazykoch: v prvom riadku figurujú asociácie, ktoré sa vyskytli vo všetkých troch skúmaných jazykoch, v riadkoch s jednotlivými jazykmi sme uviedli už len asociácie, ktoré sa vyskytli len v danom jazyku.

rovnaké asociácie	čierna rasa, prázdnota, ilegalita, nešťastie
španielčina	úspech, nezdar
taliančina	absencia, čistota, predbežný stav, neutralita, zlo, znečistenie
slovenčina	úspech, sneh

Tab. 1 Asociatívne polia podľa jazykov

Hoci aj v španielčine sa nachádza jeden výraz, ktorý patrí do asociatívneho poľa znečistenie (*marea negra*), je len jeden, takže takéto asociatívne pole sme v španielčine nevytvorili. Taliančina má až 3 výrazy, ktoré sa vzťahujú k znečisteniu. Slovenčina a španielčina majú jeden význam spoločný, ktorý taliančina nemá, a to je úspech. Ani v španielčine ani v taliančine nenachádzame asociatívne pole sneh, hoci v talianskom jazyku nájdeme niekoľko frazeologických spojení významovo odkazujúcich na motiváciu snehom.

Na začiatku nášho výskumu sme všetky vyrešeršované lexikálne jednotky v španielskom jazyku zoskupili do troch kategórií, podľa toho, či k nim v slovenčine existujú zhodné alebo len podobné či čiastočné ekvivalenty, respektíve k nim v slovenčine obdobný ekvivalent neexistuje. Takéto kategórie sme vytvorili samostatne pre výrazy s bielou a pre výrazy s čiernou farbou. Rovnako sme postupovali pri slovensko-španielskej ekvivalencii, podľa toho, či slovenským pomenovaniám zodpovedá v španielčine rovnaký význam ale v inej forme, alebo či sa dajú preložiť len opisne. Opäť sa potvrdila približne rovnomerná distribúcia skúmaných farieb v španielskom jazyku (biela – 112 vs. čierna – 130). V španielskom jazyku pri bielej farbe bola najpočetnejšou kategóriou kategória b) s výrazmi s podobnými alebo aspoň čiastočnými ekvivalentmi v slovenčine. Pri čiernej farbe to bola kategória a), teda konštrukcie s úplnými prekladovými ekvivalentmi. Zároveň sa v našich skúmaných lexikálnych jednotkách vyskytovali výrazy, ktoré v španielskom jazyku fungujú ako opozitá, ktoré sa líšia v závislosti od toho, či v nich figuruje biela alebo čierna farba. Rovnako tak fungujú aj ich prekladové ekvivalenty v slovenčine, avšak nie všetky, ako napr. *azúcar blanco/azúcar negro* – v slovenčine *biely cukor/tmavý (hnedý) cukor* (t. j. nie čierny) alebo *chocolate blanco/chocolate negro* – *biela čokoláda/tmavá (horká) čokoláda* (t. j. nie čierna). Medzi skúmanými jednotkami sme našli aj také výrazy, ktoré sme nazvali „falošné antonymá“, pretože sa podobajú iba formou, v ktorej dochádza k zmene kľúčového slova (v našom prípade komponent farby), avšak zo sémantického hľadiska ich významy nie sú opozitné, ba častokrát sú dokonca úplne odlišné (napr. *helada blanca/helada negra*, *arma blanca/arma negra*, *oro blanco/oro negro* a pod.). Druhou najpočetnejšou kategóriou pri bielej farbe bola skupina a), teda pomenovania s úplnými ekvivalentmi v slovenčine (30 výrazov) a pri čiernej c), teda pomenovania, ktoré v slovenčine nemajú ekvivalent a musia sa opísať (33 výrazov). Najnižším počtom lexikálnych jednotiek bola zastúpená pri bielej farbe kategória d) – len 11 výrazov, podobne ako pri čiernej kategória e) iba 14 výrazov. Je zaujímavé, že evidujeme viac jednotiek, ktoré nemožno preložiť do slovenčiny s prvkom čiernej a naopak, nepreložiteľných do španielčiny je viac pomenovaní s bielou farbou. Vo väčšine prípadov sa jedná o kulturémy, čiže slová, slovné spojenia, výrazy a pod. úzko viazané na spoločensko-kultúrno-historický vývin krajiny, zobrazujúce alebo odvolávajúce sa na reality a fenomény späté len s určitou krajinou, a teda prakticky nepreložiteľné do iných jazykov. Častokrát tak ide len o približný, deskriptívny preklad určitého výrazu. Sú to spojenia ako napríklad: *salsa blanca*, *banderilla negra*, *(jamón de) pata negra*, *sacar lo que el negro del sermón* atď. V španielčine existujú slovné spojenia, kde lexéma „negro“ funguje nie ako prídavné meno, ale ako podstatné meno označujúce čiernu rasu: *trabajar*

como un negro, merienda de negros a sacar lo que el negro del sermón. Prvý výraz nachádza ekvivalent aj v slovenčine, avšak jeho motivácia sa neodvíja od ťažkých pracovných podmienok černocho, ale od práce koní či volov, teda od obrazu vychádzajúceho zo života našich predkov v stredoeurópskom kontexte. Pri zvyšných dvoch výrazoch hovoríme opäť o kulturémach, keďže do slovenčiny ich vieme preložiť len približne, opisne a pod., a to vzhľadom na ich jasnú motiváciu na základe čiernej rasy. Pozoruhodný je však fakt, že v hovorovej slovenčine sa ironicky používa výraz *mať doma černoča* ako poznámka na niekoho, kto za sebou nezatvára dvere, a to aj napriek tomu, že v slovenskom jazyku neexistujú obdobné pomenovania s podstatným menom „černocho“, ktoré by boli rasovo motivované tak, ako je tomu v španielčine. V prípade slovenčiny boli nepreložiteľné do španielčiny väčšinou výrazy vzťahujúce sa na sneh.

V talianskom jazyku sme porovnávané lexikálne jednotky s komponentom bielej a čiernej farby rozdelili rovnako do troch skupín v závislosti od miery významovej paralely s ich slovenskými ekvivalentmi. Uvedené kategórie sme vytvorili zvlášť pre spojenia s čiernou a spojenia s bielou farbou. Komparáciou ekvivalencie získaných výrazov sme dospeli k záveru, že aj napriek skutočnosti, že obidva skúmané farebné kompotenty sú zastúpené v talianskych výrazoch v podobnom počte, v miernej prevahe sa vyskytujú spojenia obsahujúce bielu farbu (119 lexikálnych jednotiek oproti 117 jednotkám s čiernou), zatiaľ čo v španielskom jazyku bol tento pomer opačný a s väčším rozdielom. Z hľadiska počtu výrazov v jednotlivých kategóriách môžeme konštatovať rovnaké poradie u obidvoch farebných zložiek. Ako najproduktívnejšia sa javí skupina s úplnou mierou ekvivalencie (a), ktorú zastupuje 46 bielych a 43 čiernych lexikálnych jednotiek. Druhú najpočetnejšiu skupinu (b) tvorili spojenia s čiastočnými prekladovými ekvivalentmi. V tejto kategórii sme identifikovali 26 jednotiek s bielym a 33 s čiernym chromatizmom. Ako najmenej produktívna kategória sa ukázala tretia (c), do ktorej sme zaradili bezekvivalentné jednotky, ktoré prevažne korelujú s reáliami Talianska. V tejto kategórii je zastúpených 20 položiek v prípade bielej a 16 v prípade čiernej farby. V prípade slovenských výrazov, ktoré sa do taliančiny dajú preložiť čiastočne, sa vyskytlo len 9 výrazov s bielou a 16 s čiernou farbou (kategória d). Nepreložiteľných (kategória e) bolo 27 lexikálnych jednotiek (18 vs. 9).

Z uvedeného vyplýva, že slovenčina má viac spoločných konotácií (rovnaké alebo čiastočne rovnaké ekvivalenty) s taliančinou ako so španielčinou, 72 výrazov s bielou a 76 s čiernou farbou oproti 63 jednotkám s bielou a 61 s čiernou farbou v španielčine. Celkovo má taliančina a slovenčina o 24 spoločných lexikálnych jednotiek viac ako slovenčina a španielčina.

Pri sémantickej analýze talianskych pomenovaní sme si kládli otázku, s akými významami najčastejšie korelujú skúmané lexikálne jednotky a podľa toho sme ich zaradili do jednotlivých asociatívnych polí. Analýzou sme zistili, že chromatizmus *biely* sa realizuje so širokou škálou významov, pričom je zaujímavé, že popri pozitívnej konotácii sa veľmi často uplatňuje aj negatívna konotácia skúmaných výrazov. Komponent bielej farby je veľmi často súčasťou názvov, ktoré pomenúvajú skutočné objekty s odtieňmi bielej farby ako napr. *zucchero bianco, farina bianca, riso bianco, cioccolato bianco*, prípadne svetlej farby, napr. *cavolo bianco, uva bianca, vino bianco*. Značná časť jednotiek z tejto kategórie je významovo paralelná alebo čiastočne zhodná so slovenskými ekvivalentmi.

Biela farba je zastúpená v početnej skupine lexikálnych jednotiek, ktorých význam sa spája s nedostatkom alebo absenciou, napr. frazéma *matrimonio in bianco, vedovo bianco*. S týmto významom sa vyskytujú mnohé výrazy z oblasti talianskej gastronómie, ktoré označujú jedlá a spôsoby ich prípravy. Chromatizmus *biely* naznačuje, že konkrétny pokrm je pripravovaný diétne a ochutený veľmi striedmo. Môže ísť aj o jedlá pripravené bez pridania paradajkovej omáčky, ktorá z býva zvyčajne ich súčasťou, napr. *pizza bianca*. Výrazom tohto typu zodpovedajú v slovenčine len čiastočné alebo nulové ekvivalenty.

Medzi talianskymi výrazmi sa vyskytli prípady, keď sa chromatizmus *biely* spája s neúspechom, napr. pri frazémach *andare in bianco* alebo *mandare in bianco*. Mnoho výrazov z tejto kategórie je pre slovenčinu cudzích. Komparáciou skúmaných spojení sme zistili, že chromatizmus *biely* sa v taliančine uplatňuje častejšie ako v slovenčine, o čom svedčia hlavne frazeologické spojenia.

Ďalšie produktívne kategórie sú tie, ktoré sa viažu s významom *pozitívny, dobrý*. Viacslovné pomenovania a frazeologické spojenia s týmto významom majú s slovenčine prevažne významovo paralelné, prípadne čiastočné ekvivalenty, napr. *bugia bianca (biela lož), coscienza bianca (čisté svedomie)*.

V našom výskume evidujeme aj lexikálne jednotky s bielou farbou, viažúce sa s významom nevyplnený, prázdny alebo čistý. V tejto kategórii sa javia v taliančine ako obzvlášť produktívne viacslovné pomenovania a frazémy, ktorých súčasťou je adverbium *in bianco*, ktoré sa realizuje s viacerými konotáciami. Pri preklade terminologických spojení z oblasti financií ako *cambiale in bianco, assegno in bianco, girata in bianco* používame kalk *in bianco*. Frazéma konotuje s významom „nevyplnený, čistý“, podobne ako v prípade spojení *modulo in bianco* či *foglio in bianco*.

Biela sa používa aj ako farba neutrality, čoho dôkazom sú frazémy, používané najmä v oblasti športu, napr. *risultato bianco, partita in bianco*. V preklade do slovenčiny použijeme

namiesto chromatizmu prídavné meno nerozhodný (nerozhodný výsledok), alebo zápas končiaci remízou.

Chromatizmus čierny sa najčastejšie uplatnil v spojitosti s negatívnymi emóciami a nezákonnosťou. Frazémami s chromatizmom *čierny* označujeme stavy smúku, hnevu, pesimizmu, skl'účenosti, nešťastia (*essere nero, arrabbiato nero, pesieri neri, vedere nero, essere di umore nero*) a tento prívlastok sa realizuje aj v spojení s názvami rôznych období, ktoré sú spojené s ťažkosťami, nezdarom, či smútkom (*giorno nero, settimana nera, weekend nero, a pod*). K väčšine uvedených príkladov má slovenčina úplné ekvivalenty, prípadne čiastočné, pričom prídavné meno čierny v preklade do slovenčiny nahradzame prídavnými menami ako *náročný, ťažký, smutný, nešťastný*. Lexikálne jednotky z oblasti kriminality majú často podobu odborného termínu a v slovenčine majú väčšinou zhodné ekvivalenty. Niektoré z nich prenikli kalkovaním do oboch skúmaných jazykov, ako napr. *denaro nero – black money, economia nera – black economy*. Niektoré sa realizujú nielen s čiernou, ale aj so sivou farbu, napr. *economia grigia – sivá (tieňová) ekonomika*. Spojenia s významom nezákonnosti, ako *lavorare in nero, affittare in nero, acquistare in nero, fondi neri* nemajú v taliančine ani v slovenčine protipólne výrazy, ktoré by pomenovali legálnu činnosť.

Za produktívnu považujeme aj skupinu lexikálnych jednotiek, ktoré súvisia s černošským etnikom. Poväčšine ide o spojenia, ktoré majú v slovenčine úplné ekvivalenty (*cultura nera, civiltà nera, razza nera, continente nero, le tribù nere*). Talianske lexikografické diela uvádzajú popri neutrálnom slove *il nero* aj pejoratívne podfarbené synonymum *il negro*, ktoré preniklo do taliančiny kalkovaním z anglického jazyka. Práve toto pejoratívum je súčasťou prirovnaní ako *lavorare/sgobbare come un negro* alebo *trattare come un negro*, ktoré vyjadrujú dehonestujúci postoj k príslušníkom čiernej rasy. V slovenčine neexistujú úplné ekvivalenty k uvedeným prirovnaniam.

V našom korpuse sa vyskytli aj výrazy s komponentom *čierny*, ktoré súvisia so znečistením životného prostredia napr. *bandiera nera*, ktorá označuje vysoký stupeň znečistenia morí, no zároveň rovnako ako v slovenčine symbolizuje úmrtie a smútok. Za kultúremu považujeme spojenie *maglia nera*, označujúcu čierne tričko ako cenu útechy pre účastníka pretekov Giro d'Italia s najhorším umiestnením. V prenesenom zmysle slova sa toto nelichotivé označenie symbolicky udeľuje väčšinou subjektom za „prvenstvo“ v oblasti znečisťovania životného prostredia.

Do výskumu sme zaradili aj slovenské výrazy, ktoré v španielčine alebo taliančine nemajú ekvivalent alebo neexistujú. Bolo ich spolu 34 (20 s bielou a 14 s čiernou farbou) v prípade španielčiny a 27 v prípade taliančiny (18 a 9). Väčšinou ide o pomenovania, ktoré sa vzťahujú

na slovenské reálie, históriu, kultúru, tzv. kulturémy (*biela pani, biela smrť, biela sila*) alebo geografické podmienky, t. j. pranostiky (*Martin na bielom koni, Biele Vianoce, zelená Veľká noc*). Opäť sa nám potvrdzuje skutočnosť, že medzi španielčinou a slovenčinou je väčší rozdiel ako medzi taliančinou a slovenčinou.

Pri tomto čiastkovom výskume sme sa stretli so zaujímavými prípadmi, kedy 13 pomenovaní bolo ekvivalentných v slovenčine a v taliančine, pričom v španielčine sa prekladajú iným (nechromatickým) výrazom, alebo neexistujú vôbec. Opačný prípad, teda ekvivalenty spoločné pre slovenčinu a španielčinu neexistujúce v taliančine sme nenašli. V tabuľke č. 2 ponúkame prehľad spoločných slovensko-talianskych ekvivalentov:

slovenský jazyk	taliansky jazyk	španielsky jazyk
Biela sobota	Sabato bianco	Sábado de Pasión
Biela nedeľa	Domenica bianca	Domingo de Ramos
biela technika	settore bianco	neexistuje špeciálne pomenovanie
biele goliere	colletti bianchi	neexistuje
biela mafia	Mafia bianca	neexistuje
biela smrť	morte bianca	neexistuje
biela olympiáda	olimpiadi bianche	olimpiadas de invierno
čierna duša	anima nera	neexistuje
čierna káva	caffè nero	café sin leche
čierna kronika	cronaca nera	neexistuje
čierny fondy	fondi neri	fondos buitres
Čierny Peter	uomo nero	neexistuje
vidieť niečo čierne	vedere nero	ver algo difícil

Tab. 2 Spoločné pomenovania pre slovenčinu a taliančinu

Domnievame sa, že táto skutočnosť (13 spoločných pomenovaní v slovenčine a taliančine, ktoré neexistujú v španielčine) a fakt, že slovenčina má viac spoločných lexikálnych jednotiek a významov s taliančinou ako so španielčinou, je výsledkom geografickej blízkosti Slovenska

a Talianska a užších medzinárodných historických kontaktov týchto dvoch krajín ako Slovenska a Španielska. V slovenčine sa dokonca v administratívnom jazyku na vyjadrenie niečoho prázdneho/čistého/nepodloženého používa talianska výpožička *bianco*: *bianco šek/zmenka/papier*.

Samozrejme, že spoločných ekvivalentov v španielskom a talianskom jazyku bolo viac, a to 48. Mnohé pomenovania sa vyskytujú vo všetkých troch jazykoch (*čierna ovca*, *čierne zlato*, *čierna diera*, *biela mágia*, *biele víno*, *biele zlato*). Spoločných pomenovaní pre všetky tri jazyky je 41.

Z výpožičiek z iných jazykov sa v našom korpuse vyskytol jeden prípad z francúzštiny: *film noir*, ktorý sa do španielčiny kalkuje ako *cine negro*, do taliančiny a do slovenčiny prešiel ako nezmený. Vo všetkých troch jazykoch sa používa anglické označenie *Black Friday* alebo sa doslovne prekladá, podobne ako *black economy* alebo *black money*. V španielčine sa používa kalk z anglického *white knight* – *caballero blanco* a v slovenčine sme sa stretli s použitím anglického výrazu *black list* namiesto *čierna listina*, ktoré sa tiež vyskytuje. V slovenskom a talianskom jazyku sa používa výraz *biele goliere/colletti bianchi* (*white collars*). Môžeme konštatovať, že sa nám nepotvrdil náš predpoklad, že románske jazyky budú mať viac výpožičiek z angličtiny alebo francúzštiny vďaka ich podobnej typológii.

Za zmienku stoja tiež výrazy, ktoré sú formálne rovnaké, ale majú iný význam. V prípade taliančiny a slovenčiny je to konštrukcia *umore nero* – *čierny humor*, čo v taliančine znamená zlá nálada, ale v slovenčine vyjadruje typ humoru. V španielčine a taliančine sme našli dve formálne rovnaké konštrukcie s iným významom: *de punta en blanco* – *di punta in bianco*, v španielčine znamená obliecť sa veľmi pekne, bezchybne a v taliančine vyjadruje, že niečo sa stalo unáhle, nečakane. Druhým výrazom je *monte blanco* – *montebianco*, v španielčine znamená nezaľudnený kopec, pripravený na osídlenie a v taliančine je to typ dezertu.

Čo sa týka typológie jazykov, slovenčina ako flektívny jazyk tvorí omnoho viac derivovaných pomenovaní ako románske jazyky. Prekvapivý ja fakt, že má viac zložených slov, čo je slovotvorný postup typickejší skôr pre analytické jazyky.

Použitá literatúra

CASADEI, F.(1996): *Metafore ed espressioni idiomatiche. Uno studio semantico sull'italiano*. Roma: Bulzoni.

CASTRO YAGÜE, M. (2003): *Música y canciones en la clase de ELE*. Universidad Antonio de Nebrija. <<https://www.mecd.gob.es/dam/jcr:4eb091d8-8f83-43d3-b80a-1ccc0ac1020e/2008-bv-09-06castro-pdf.pdf>>.

ČERMÁK, J., ČERMÁKOVÁ, K. (2006): *Slovník latinských citátov*. Bratislava: Ikar.

DÉMUTH, A. (2005): *Čo je to farba? Alebo historicko-psychologicko-filozofická expozícia problematiky vnímania farieb*. Praha: IRIS.

DIETRICH, W., HOINKES, U., ROVIRO', B., WARNECKE, M. (2006): *Lexikalische Semantik und Korpuslinguistik*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Dinžíková, I., Melušová, E., Rizeková, I., Tureková, A. (2018): *Culture et civilisation françaises*. Bratislava : Vydavateľstvo Ekonóm.

DOLNÍK, J. (2002): Jazyk ako kultúrny jav. In: *Jazykovedný časopis*, 53, 2002, 1, s.17-27. Dostupné na: <<http://www.juls.savba.sk/ediela/jc/2002>>

DOLNÍK, J. (2006): Ľudovít Štúr a slovenská identita. In: *Slovenská reč*, roč. 71, č. 1, s. 25-34.

DOLNÍK, J. (2010): *Všeobecná jazykoveda*. Bratislava: Veda.

DULEBA, M., DULEBOVÁ, I. (2021): Reinterpretacija precedentnyh imen nemeckoj literatury v rossijskom mediadiskurse In: *Funkcional'naja grammatika: teorija i praktika*. Čeboksary: Čuvaškij gosudarstvennyj pedagogičeskij universitet. s. 406- 412.

DULEBOVÁ, I. (2012): Úvahy o základných hodnotách ruskej kultúry cez prizmu teórie Geerta Hofstede. In: *Jazyk a kultúra* č. 12/2012, str. 1-7. Dostupné na: <[file:///C:/Users/entrada/Downloads/dulebova%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/entrada/Downloads/dulebova%20(2).pdf)>

DULEBOVÁ, I., KRYUKOVA, L. (2017): Precedent names of the Russian culture and history in modern Slovak media. *Vestník Tomského gosudarstvennogo universiteta*, č. 425, s. 19-25.

GÓMEZ-PABLOS, B. (2016): *Lexicología española actual*. Nürnberg: Kirsch Verlag.

CHOVANCOVÁ, K., KLIMOVÁ, K., REICHWALDEROVÁ, E. (2014): Intercomprehension: a concept in evolution. In: *SGEM 2014 : conference on psychology & psychiatry, sociology & healthcare, education. Education & educational research, Albena, Bulgaria, 3 - 9 September 2014*. Vol. III. - 1. vyd. - Sofia : STEF92, s. 455-459.

KVAPIL, R. (2015): Kulturéma v kontexte podporného dokumentu In: *Nové výzvy pre vzdelávanie v oblasti odborného jazyka a interkultúrnej komunikácie*, Vedecký zborník, s. 42-50. Slovenská spoločnosť pre regionálnu politiku pri SAV, Trnava.

MOCKOVÁ, N. (2018): Chromatizmy červenej farby v slovenčine a španielčine. In: *Lingua et vita 14/2018*. Bratislava : Ekonóm. s. 31-41

NOCENTINI, A. (2010): *Vocabolario della lingua italiana con CD-Rom e online*. Firenze: Le Monnier.

ORGOŇOVÁ, O. (2009): Lingvokultúrna kategória „kulturéma“ a jej miesto v reklamnom komunikáte, In: *VARIA XVI, 2009*. s. 385. Dostupné na: <https://www.juls.savba.sk/ediela/varia/16/>

PISARČÍKOVÁ a kol. (2000): *Synonymický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda.

REAL ACADEMIA ESPAÑOLA. (2014): *Diccionario de la lengua española*, 23^a edición. Madrid: Espasa.

REICHWALDEROVÁ, E. (2015): Traducción de nombres propios en obras audiovisuales = Translation of proper names in audiovisual works the anthroponyms in the movies of Spanish language origin : el caso de antropónimos en las películas de proveniencia hispanohablante. In: *Lingua et vita*, 4, č. 8. Bratislava : Ekonomická univerzita v Bratislave. s. 123-130.

SCUZA, S. (2018): Bianco italiano e bialy polacco – Approccio semantico. In: *Toruńskie studia polsko-Wloskie XIV- Studi polacco-italiani di Toruń XIV*. s.171-182. Dostupné na:

<https://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/TSP-W/article/viewFile/TSP-W.2018.012/17022>
[cit.20.05.2020]

SECO, M., ANDRÉS, O., RAMOS, G. (2004): *Diccionario fraseológico documentado del español actual. Locuciones y modismos españoles*. Madrid: Aguilar.

SEHNALOVÁ, S. (1999): *Taliansko-slovenský frazeologický slovník*. Bratislava: kniha-spoločník.

SEHNAL, R. (2016): *Praktická lexikológia talianskeho jazyka*. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava

SOCIÁLNÍ A KULTURNÍ ANTROPOLOGIE. SOCIOLOGICKÉ POJMOSLOVÍ. (2000):
Red. A. Vodáková. 2. vyd. Praha: Finidr, s. 176.

PETRILLI, S. (2007): *White matters. Il bianco in questione*. Roma: Meltemi Editore, s.r.l.
s. 489.

SZALEK, J. (2005): SZALEK, J. 2005. Los colores y su semántica en las expresiones fraseológicas españolas. In: *Studia Romanica Posnaniensa*. Vol. 32, 2005, s: 87 – 96. Poznań: Adam Mickiewicz University Press, 2005. Dostupné na: <https://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/bitstream/10593/3139/1/09_Jerzy_Szalek_Los_colores_y_su_semantica_87-96.PDF> ISSN 0137-2475>.

TARABA J., TARABOVÁ, M. (2001): *Taliansko –slovenský slovník ekonomie, finančného a obchodného práva*. Bratislava: Stimul.

TRECCANI (2014): *Dizionario della lingua italiana*. Roma: Giunti T.V.P. editori, Istituto dell'Enciclopedia italiana.

ULAŠIN, B. (2017): Los indigenismos iberoamericanos en eslovaco. In: *Latinska Amerika: Družbeno-zgodovinski, literarni in jezikovni vidiki = Latin America: sociohistorical, literary and linguistic aspects*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. s. 104-123.

ULAŠIN, B. (2020): Falošné internacionalizmy. In: *Od textu k prekladu 14* [elektronický dokument] : 1. časť. 1. vyd. Praha: Jednota tlumočníků a překladatelů, s. 95-102 [CD-ROM].

ULAŠIN, Bohdan (2017): *Španielčina pre samoukov. Cvičebnica*, Bratislava: Eastone books. 1. vyd. 204 s.

ULIČNÁ, M. (2018): Paralely a asymetria výskytu chromatizmu biely vo viacslovných pomenovaniach a frazeologizmoch v ruskom a slovenskom jazyku I. In: *Lingua et vita* 15/2018. Bratislava : Ekonóm. s. 50-66

ULIČNÁ, M. (2019): Paralely a asymetria výskytu chromatizmu biely vo viacslovných pomenovaniach a frazeologizmoch v ruskom a slovenskom jazyku II. In: *Lingua et vita* 16/2019. Bratislava : Ekonóm. s. 45-57

VAZANOVA, M. (2020): Совершенствование профессиональной подготовки студентов на основе воспитания языковой культуры. In: *Aktual'nye voprosy social'no-ekonomicheskogo razvitiya i pravovogo regulirovaniya v regione*. Cheboksary : Chuvash. gos. ped. un-t. s. 24-28.

Elektronické zdroje

(<https://www.juvenews.eu/notizie>)-juve/pau-lopez-ronaldo-la-mia-bestia-nera-fa-la-differenza-in-qualsiasi-squadra-giochi/

<https://www.laredazione.eu/mare-monstrum>)-2020-campania-maglia-nera-per-i-reati-ambientali

Název: **CHROMATICKÉ POMENOVANIA S BIELOU A ČIERNOU FARBOU
V ŠPANIELČINE A TALIANČINE NA POZADÍ SLOVENČINY**

Autoři: Mária Spišiaková

Nina Mocková

Elena Smoleňová

Rozsah: 78 s.

Náklad: 100 ks

Rok vydání: 2021

Vydavatel: Vysoká škola evropských a regionálních studií, z. ú.

Žižkova tř. 6, 370 01 České Budějovice, ČR

ISBN 978-80-7556-088-9